

Teološko-pastoralni temelji propovjedništva

Vuksanović, Josip

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology in Đakovo / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:120:353979>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU

TEOLOŠKO-PASTORALNI TEMELJI PROPOVJEDNIŠTVA

(diplomski rad)

Mentor:
doc. dr. sc. Stanislav Šota

Đakovo, 2023.

Student:
Josip Vuksanović

Sadržaj	
SAŽETAK.....	2
SUMMARY.....	3
UVOD	4
1. STAROZAVJETNI PROROCI I PROPOVJEDNICI.....	5
1.1. Pojam proroštva u Izraelu	5
1.2. Propovijedanje proroka	7
2. ISUS – PROPOVJEDNIK.....	9
2.1. Isus – učitelj	9
2.2. Govor u prispodobama	12
2.3. Isusov odnos prema slušatelju.....	13
2.4. Sveti Pavao.....	15
2.5. Homilija u misli crkvenih otaca	16
3. HOMILIJA DANAS	20
3.1. Učiteljstvo Crkve	20
3.2. Homilija u liturgiji.....	22
3.3. Svećenik kao propovjednik	23
3.4. Slušatelji homilije.....	25
3.5. Priprema homilije.....	27
3.6. Odnos retorike i homilije	29
3.7. Sadržaj propovijedi	31
3.8. Homiletski direktorij	33
3.8.1. Narav homilije prema Homiletskom direktoriju	33
3.8.2. Značenje i tumačenje Božje riječi u liturgiji prema Homiletskom direktoriju	34
3.8.3. Određenosti <i>Lectio divina</i> u Homiletskom direktoriju.....	36
ZAKLJUČAK.....	39
LITERATURA	41

SAŽETAK

Teološko-pastoralni temelji propovjedništva

Intencija diplomskoga rada jest prikazati obrise naravi propovjedništva u životu Crkve. Rad pokušava pridonijeti osvješćivanju teološko-pastoralnih zadaća današnjih propovjednika, posebice u vidu njihova ostvarenja prvotne zadaće primljene od Gospodina: „Pođite po svem svijetu, propovijedajte evanđelje svemu stvorenju” (Mk 16, 15). U radu se nastoji kratko ocrtati značenje, narav proroštva i propovijedanja u Svetom pismu, promišljanjima pojedinih crkvenih otaca, te određenosti homilije u crkvenim dokumentima. Rad je podijeljen u tri poglavlja. U prvome poglavlju analizira se uloga proroka Staroga zavjeta, te donosi njihova važnost za današnje propovjednike. Drugo poglavlje zaustavlja se na osobi Isusa Krista i pojedinim obilježjima Isusovih propovijedi te ukratko prikazuje trajnu suvremenost sadržaja Isusovih govora. U trećem poglavlju opisuje se propovijedanje u životu Crkve, s posebnim naglaskom na Homiletski direktorij, njegovu pogledu na narav, značenje, tumačenje Božje riječi u životu Crkve, kao i važnost Lectio divina za kvalitetnije i sveobuhvatnije shvaćanje i življene Božje riječi u životu svakog kršćanina, posebice današnjih navjestitelja.

Ključne riječi: propovijedanje, homilija, svećenik, Homiletski direktorij, adresati, služba, evangelizacija.

SUMMARY

The theological and pastoral foundations of preaching

The intention of the thesis is to show the outlines of the nature of preaching in the life of the Church. The work tries to contribute to the awareness of the theological-pastoral tasks of today's preachers, especially in the form of their realization of the original task received from the Lord: "Go into all the world and preach the gospel to all creation" (Mk 16, 15). The paper tries to briefly outline the meaning and nature of prophecy and preaching in the Holy Scriptures, reflections of individual church fathers, and the specificity of the homily in church documents. The work is divided into three chapters. In the first chapter, the role of the prophets of the Old Testament is analyzed, and their importance for today's preachers is presented. The second chapter focuses on the person of Jesus Christ and certain features of Jesus' sermons and briefly shows the permanent modernity of the content of Jesus' speeches. In the third chapter, preaching in the life of the Church is described, with a special emphasis on the Homiletic directory, its view of the nature, meaning, interpretation of God's word in the life of the Church, as well as the importance of Lectio divina for a better and more comprehensive understanding and living of God's words in the life of every Christian, especially today's heralds.

Key words: *preaching, homily, priest, Homiletic directory, addressees, service, evangelization.*

UVOD

Glavna zadaća svakoga kršćanina jest naviještanje evanđelja drugima. Svaki kršćanin po svome ministerijalnom svećeništvu pozvan je širiti radosnu vijest, a na poseban su način pozvani zaređeni službenici obavljati to poslanje u obliku propovijedi. Ona zauzima važnu ulogu u liturgijskim činima kršćanskoga bogoslužja. Služi da rastumači i pojasni pročitane ulomke Biblije, te da i uvede vjernike u otajstvo koje se slavi. Vjernik, koji je poslušao Božju riječ, uz pomoć propovijedi otkriva što Bog njemu govori. Propovijed, također, ima ulogu pripremiti vjernika i približi ga samom vrhuncu euharistijskoga slavlja. Danas je sve češći slučaj da su propovijedi svećenika slabo pripremljene. Stoga svrha ovoga diplomskoga rada jest postaviti dobar temelj za pripremanje propovijedi. Analizirajući likove iz biblijskih knjiga, kao i misli crkvenih otaca, rad će prikazati njihove teološko pastoralne implikacije za današnjega propovjednika.

Prvo poglavlje ovoga rada približit će temu o biblijskim propovjednicima Staroga zavjeta. Bit će prikazano kako su proroci naviještali Božju riječ. Važni su jer su oni prvi propovjednici Božje riječi. Drugo poglavlje prikazuje lik Isusa Krista. Tri su najvažnije točke u analizi njegova lika: njegov nauk i način govora, govor u prisposobama te njegov odnos prema slušatelju. U drugome dijelu ovoga poglavlja bit će riječ o sv. Pavlu kao propovjedniku i misli o homiliji crkvenih otaca – Origena kao jednog od prvih koji ističe važnost dobrog propovijedanja te sv. Augustina, koji je odigrao veliku ulogu pri davanju važnosti retorici unutar propovijedanja. Prikazan je ukratko presjek razmišljanja o propovijedi tijekom srednjeg vijeka.

U zadnjem, ujedno i glavnom, dijelu ovoga rada bit će tema propovijed općenito i njezin položaj danas. Prvo će biti predstavljeno što se o propovijedi govori u službenim dokumentima Crkve; u dokumentima Drugog vatikanskog sabora i Zakoniku kanonskog prava. Zatim će biti govora o slici svećenika kao propovjednika i slici kakav bi propovjednik trebao biti u današnjem vremenu. Također će u radu biti i ukratko predstavljanje slušatelja u današnjem vremenu. U drugom se dijelu toga poglavlja rad bavi opširno pitanjem same pripreme propovijedi, ističe na što treba obratiti pozornost i kakav sadržaj jedna propovijed treba imati. Kao zaključak toga poglavlja jesu misli i smjernice koje donosi Homiletski direktorij.

1. STAROZAVJETNI PROROCI I PROPOVJEDNICI

1.1. Pojam proroštva u Izraelu

Izraz u hebrejskom jeziku koji se upotrebljava za proroka jest *nabi*. Podrijetlo toga izraza ima više tumačenja. Prvo je tumačenje da izraz dolazi od riječi *naba*, što u prijevodu znači ‘izliti, nagnuti, navaliti’. Drugo tumačenje ukazuje da dolazi od korijena ‘*nb*’, u značenju ‘tražiti, najaviti’. Treća teorija jest da izraz *nabi* dolazi od akadskog glagola *nabu*, što prevedeno znači ‘vikati, navješćivati, imenovati’. Kako se izraz može tumačiti i kao pasiv i aktiv participa glagola, u doslovnom prijevodu taj izraz može označavati ‘onoga koji je pozvan’, ali može značiti i ‘onaj koji naviješta’. Iz toga zapravo vidimo središte proročke službe, a to je slušanje / naviještanje Božje riječi.¹ U grčkome prijevodu za riječ prorok koristi se *προφήτης*. Taj izraz sastavljen je od prijedloga *pro-* i glagola *φημι*. Ovisno o tome kako gledamo prijedlog *pro-*, izraz mijenja svoje značenje. U grčkom *pro* može označavati vremensko *prije*. U tom bi se slučaju govorilo o ‘pretkazivanju budućih događaja, onoga što će biti’. Prijedlog *pro* može se također tumačiti i kao ‘staviti ispred, iznijeti nešto na vidjelo’, pa bi se glagol *προφημι* mogao prevoditi kao ‘naviještanje tajnih, otkrivanje onoga skrivenoga’. No isti prijedlog može se tumačiti u substitutivnom kontekstu, te bi *προφημι* u prijevodu moglo značiti ‘govoriti umjesto nekoga, govoriti u njegovo ime’.²

Kako bismo imali širu sliku pojma proroka u Izraelu, promotrit ćemo njegov nastanak. U povijesti Izraela pojavu proroštva kao službe i institucije ne možemo smjestiti u točno određeni trenutak, već imamo postupan razvoj proročke službe. Počevši od otaca izraelskoga naroda, Abrahama (19. – 18. st. pr. Kr.)³, koji je imao ulogu i vladara, i svećenika i proroka. Patrijarh je u tim vremenima obavljao sve tri službe. Novost dolazi kada se vlast dijeli između Mojsija i Aarona (15. st. pr. Kr.). Mojsije postaje upravitelj naroda (i Božji prorok), dok Aaron obavlja posvetiteljsku službu. Daljnja razdioba vlasti dolazi u vrijeme monaha. Suci su još uvijek imali proročku ulogu, dok se s dolaskom kraljeva proročka služba odvaja od one upravljačke, odnosno kraljevske. Time proročka služba postaje samostalna

¹ Usp. B. LUJIĆ, *Proroci. Osoba, vrijeme, poruke*, KS, Zagreb, 2015., str. 15

² Usp. A. REBIĆ, *Prorok čovjek Božji*, KS, Zagreb, 1996., str. 10.

³ A. REBIĆ, „*U tebi će biti blagoslovljeni svi narodi*”, KS, Zagreb, 2011., str. 122.

institucija unutar izraelskoga naroda.⁴ Proroštvo u užem smislu ima svoj kraj s Ezrinom obnovom poslije babilonskog sužanjstva. Umjesto proroka dolaze farizeji i pismoznaci, a živu Božju riječ zamjenjuje ona pisana, odnosno Tora.⁵

Uloga proroka u izraelskom narodu najviše bi odgovarala u zadnje navedenom tumačenju toga pojma. Oni su bili prenositelji Božje riječi izraelskom narodu. Proroci nisu bili tek propovjednici koji su davali svoja tumačenja Svetog pisma. Oni nisu bili filozofi koju su svojim spekulacijama i osvrtima opominjali narod. Bili su u osobnom kontaktu s Bogom i njegovom riječju. Od prvoga susreta, ili, bolje rečeno, od Božjeg poziva, prorok biva dotaknut u čitavom svome biću. Stoga će i proroci uvijek svoje govore započinjati s: „Ovako govori Jahve” (usp. Iz 1, 24; Jr 2, 2; Ez 7, 5; Am 2, 6) jer nije njihova riječ koja izlazi iz njihovih usta, nego Bog progovara kroz njih.⁶ Proroke tako neki autori nazivaju i „usta Jahvina” (usp. Jr 15, 19) jer Bog progovara po prorokovim ustima. Oni su time ujedno i „produžetak božanske osobnosti.”⁷ Kao potvrdu da proroci ne govore sami od sebe imamo pozive pojedinih proroka. U izvještajima o njihovu pozivu doznajemo da je Bog taj koji njih bira i šalje, a ne obratno. Stoga proroci, po Božjem pozivu i njegovu prihvaćanju, imaju autoritet govora, koji dolazi izravno od Gospodina.⁸ Iako je glavna zadaća proroka bila navještaj Božje riječi, proroci nisu bili samo navjestitelji, nego su oni bili i kritika društva koje gubi pravilnu moralnost i koja se udaljava od Boga. Na proroku je da opomene svoje sunarodnjake i vrati ih na pravi put. Proroci su poput lijeka koji nije ugodan, ali lijeka koji pomaže zajednici da se izliječi od *bolesti grijeha*.⁹ Nadalje, zadaća je proroka da brani i čuva prava čovjeka, da promiče socijalnu pravdu unutar društva, posebice onih najmanjih u društvu: siromaha, udovica, bolesnih i potlačenih.¹⁰ Proročka služba u Izraelu sastojala se od triju glavnih glagola: *slušati, vidjeti i govoriti*. Prorok je ponajprije slušao Božju riječ, doživio je gledanjem kroz viđenja, te je naposljetku narodu prenosio svojim živim govorom.¹¹ Taj govor nije bio u smislu samog prenošenja Božje riječi gdje bi se zadovoljila tek, nazovimo,

⁴ Usp. D. TURALIJA, Biblijsko poimanje uloge proroka: prevaga kraljevske i svećeničke službe nad proročkom, *Bogoslovska smotra*, 89. (2019.), 3., str. 543.–562., ovdje 545.–547.

⁵ Usp. J. FUČAK, Prorok Isus i proročki narod, *Bogoslovska smotra*, 47. (1977.), 4., 408.–421. ovdje 407.

⁶ Usp. W. HARRINGTON, *Uvod u Stari zavjet*, KS, Zagreb, 1977., str. 196

⁷ J. FUČAK, Prorok Isus i proročki narod, *Bogoslovska smotra*, 47. (1977.), 4., 405.–418., ovdje 405.

⁸ Usp. B. LUJIĆ, Biblijski proroci – pogled na istinu i život s druge strane, *Diacovensia*, 27. (2019.), 3., str. 475.–492., ovdje 476.

⁹ B. LUJIĆ, *Proroci. Osoba, vrijeme, poruke*, KS, Zagreb, 2015., str. 17

¹⁰ Prorok Amos jedan je od proroka koji djeluje najviše na takav način.

¹¹ Usp. B. LUJIĆ, *Proroci. Osoba, vrijeme, poruke*, KS, Zagreb, 2015., str. 14.

znatiželja vjernika da saznaju što im Bog poručuje, već je proročki govor onaj koji opominje. Govor koji ukazuje na nepravdu, zlo, i grijeh potičući narod da se odvрати od dotadašnjega življenja, da prizna svoje grijehe i da se vrati vjernosti svome Bogu. U povijesti Izraela i vidimo kako svaki put kada bi narod zastranio od Boga, kada bi koji kralj svojevóljno nastojao vladati ili kada bi svećenici gubili vjernost pravome Bogu, upravo bi proročko djelovanje bilo najjače i najživlje.¹²

1.2. Propovijedanje proroka

U svim proročkim spisima, kao i u Mojsijevu obraćanju narodu, nalazimo zapise u obliku govora, odnosno propovijedi.¹³ Oni su kritika društva koje gubi pravilnu moralnost i koja se udaljava od Boga. Na proroku je da opomene svoje sunarodnjake i vrati ih na pravi put. Proroci su poput lijeka, koji nije ugodan, ali lijeka koji pomaže zajednici da se izliječi od bolesti grijeha. Polazišna točka proročkog propovijedanja obično je procjena društvene situacije, kao i štetnih utjecaja i stvarnosti patnje. Međutim, dobro je podsjetiti se da krajnji cilj nije nihilistički prikaz sadašnjosti, nego ulijevanje nade u pogledu budućnosti. Većina će se homiletičara složiti kako je pružanje nade u životima Božjega naroda jedan od najvažnijih ciljeva svake propovijedi. Međutim, čini se da je to još istaknutije u proročkom propovijedanju. Božje otkupiteljsko počelo proročkog propovijedanja često izlazi na svjetlo kada se suočava s iznimno obeshrabrujućom situacijom. Upravo ta potrebna slika jedne svjetlije budućnosti, nade i ostvarenja Božjih obećanja, važna je odlika proročkog propovijedanja¹⁴

Kod slike jarma (usp. Jr 27-28) Bog će zapovjediti Jeremiji da na sebe stavi jaram. To je prikaz kojim poručuje da se treba pokoriti babilonskoj vlasti i trebaju je prihvatiti svi Izraelci jer samo će tako preživjeti dok ne prođe babilonska moć. Prorok Hananija razbit će Jeremiji taj jaram kao znak da će Izrael biti slobodan, ali Bog odlučuje dati Jeremiji novi jaram, željezni, kako bi potvrdio svoje proroštvo o nužnom pokoravanju Babiloncima i time se suprotstavio lažnom proroku koji budi lažnu nadu narodu.

¹² Usp V. B. JARAK, *Biblijski proroci*, Teološki institut Mostar, Mostar, 2001. str 14.–15.

¹³ Usp. K. VIŠATICKI, Propovjednici u Staromu zavjetu, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., 445.–458., ovdje 448.

¹⁴ F. GRUJIĆ, Prema kontekstualnom proročkom propovijedanju, *Kairos*, 14. (2020.), 1., str. 73.–84., ovdje 77.

Ako promotrimo djelovanje i nastup svih proroka, možemo pronaći nekoliko glavnih karakteristika. Prva takva karakteristika jest da proroci ne propovijedaju svoju misao, nego svakomu od njih biva upućena Božja riječ koju trebaju obznaniti svome narodu. Oni nisu o toj riječi apstraktno razmišljali ili imali duge filozofske rasprave.¹⁵ Proroci riječ prihvaćaju svojom osobom u njezinoj jednostavnosti, dopuštaju da ih ona mijenja i takvu je prenose dalje drugima ne mijenjajući njezin sadržaj, nego mijenjajući sebe. Najdrastičnije se razlika između prorokova uvjerenja i poruke Božje riječi vidi u pozivu proroka. Uzmimo za primjer pozive proroka Jona i Jeremije (usp. Jr 1; Jon 1). Prorok Jona ne želi prihvatiti Božju poruku. On bježi od nje jer se ona kosi s njegovim uvjerenjima. Odbijanje kod proroka Jeremije nije zbog sadržaja poruke, već zbog osjećaja nedosljednosti da Jeremija postane prorok. U oba se slučaja proroci ipak otvaraju riječi i dopuštaju da ih ona oblikuje kako bi živjeli novim životom i uvjerenjem. Božja riječ koju naviještamo, dakle, nije namijenjena samo da mijenja slušatelje koji nas slušaju, već ona mijenja i samu osobu koja nju prenosi.

Nakon proroka uloga propovjednika kao uloga u bogoslužju razvija se tek nakon pada južnog kraljevstva (587. pr. Kr.) pod vlast babilonskog kralja Nabukodonozora. Tada nastaje veća židovska dijaspora i pojava sinagogalne službe. Liturgijsko slavlje sastojalo se od čitanja biblijskih tekstova. Nakon pročitano jednog bi od odgovornih prisutnom narodu tumačio pročitano Božju riječ. Takvu vrstu slavlja čitanja svetopisamnskih tekstova i njihova tumačenja zadržala je i prva Crkva. Iz te se prakse i razvija oblik propovijedi unutar mise, homilija, kakvu mi poznajemo danas.¹⁶

¹⁵ B. LUJIĆ, *Proroci. Osoba, vrijeme, poruke*, KS, Zagreb, 2015., 266.

¹⁶ Usp. K. VIŠATICKI, Propovjednici u Staromu zavjetu, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 445.–458., ovdje 455.–456.

2. ISUS – PROPOVJEDNIK

Da bismo približili sliku Isusa kao propovjednika, pokušat ćemo pokazati kakav je on učitelj bio jer je njegovo propovjedništvo uvelike vezano za njegov nauk. Njegovo je propovijedanje uvijek bilo sa svrhom približiti čovjeka Bogu. To su dva temelja Kristova propovjedništva koja ćemo pokušati iznijeti u radu. Njegova je želja da navijesti istinu i da postane blizak čovjeku po toj istini koju naviješta.

2.1. Isus – učitelj

Ako pogledamo sva četiri evanđelja, možemo vidjeti da je prisutna predaja o Isusu kao učitelju. Važnost naziva učitelj potvrđuje nam Ivan kada u svom evanđelju zadržava aramejski izraz *Rabbi* (Iv 1, 38), prije nego što ga prevodi na grčki. Dalje vidimo da ga i učenici nazivaju učiteljem kada se odazivaju njegovu pozivu (Mk 4, 38; 9, 5.38; 13, 1; 14, 45; Mt 26, 25; Lk 5, 5; 8, 24.45; 9, 33.49; 21, 7; Iv 1, 49; 4, 31; 9, 2; 18, 8). Istim se nazivom učitelj koriste i onda kada Isusu prilaze tražeći ozdravljenje, savjet ili pomoć, ali isto ga oslovljavaju i oni koji se protive Isusu: farizeji, pismoznanci i herodovci. Isus i sebe naziva učiteljem.¹⁷ No ono što Isusa izdiže iz niza učitelja onoga vremena jest odakle Isus dobiva autoritet iza svojih riječi. Učitelji, rabini, onoga vremena bili su tumači pisma i svaku su svoju tvrdnju temeljili na riječima Pisma i tradiciji „otaca”. Isusov se nastup nije zadržavao samo na izlaganju već rečenoga i ponovnoga tumačenja.¹⁸ On ne samo da ne prihvaća iskrivljena tumačenja ondašnjih učitelja nego u pojedinim govorima osporava i same riječi Tore (usp. Mk 7, 15).¹⁹

Iako je Isus bio sličan učiteljima (rabinima) onoga vremena, ipak kod Isusa uočavamo razliku u Isusovu pristupu učenicima, ali i samom sadržaju njegovih govora. Isus nema svoje škole gdje bi se njegovi učenici okupljali, već poziva svoje učenike da idu s njime na put kroz Galileju i Judeju. Takvim je načinom propovijedanja Isus sličniji putujućim propovjednicima koji traže i odabiru svoje učenike u svim slojevima društva. Isus je svoje slušatelje nalazio u hramu i sinagogama, ali i njihovoj svakodnevici, selima i gradskim

¹⁷ I. DUGANDŽIĆ, Isus propovjednik i učitelj, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 459.–475., ovdje 460.

¹⁸ Usp. G. Bornkamm, *Isus iz Nazareta*, Jukić, Sarajevo, 1981. str. 63.

¹⁹ Usp. *isto*, str. 109.

trgovima. Kada bismo morali sažeti Isusovo propovijedanje u jednu rečenicu, bila bi to rečenica: „Propovijedao je evanđelje Božje” (Mk 1, 14).

Još veća razlika Isusa od njegovih suvremenika vidljiva je u početku Markova evanđelja (Mk 1, 21-27). Iako u izvještaju ne doznajemo kakav nauk Isus iznosi, ipak imamo izvještaj o reakciji slušatelja na njegove riječi: „bijahu zaneseni njegovim naukom” (Mk 1, 22), te nešto poslije, još konkretnije, vidimo čuđenje slušatelja kada se pitaju: „Što li je ovo? Nova li i snažna nauka (...)” (Mk 1, 27).²⁰ Marko nam tu namjerno stavlja naglasak na *Isusov nauk*, a ne na samu osobu Isusa. Njegovi slušatelji nisu bili zaneseni njegovom pojavom, nego s moći koja se krije iza Isusovih riječi. Njegov nauk nije samo novo tumačenje još jednoga rabina, nego je to novi nauk koji ima vlast i nad nečistim dusima.²¹

Isus je bio i propovjednik i učitelj: učio je ljude i naviještao im Božje evanđelje. Ta dva obilježja Isusova nastupa nikako ne smijemo razdvajati. Oni predstavljaju dvije strane iste medalje. Njegov navještaj prvi je korak u uvođenju slušatelja u Isusovo poslanje i pokušaj poziva čovjeka na obraćenje, iza čega slijedi učenje, odnosno daljnja razrada toga navještaja koji su slušatelji primili. Učenici će biti pozvani činiti isto, prvo, navješćujući radosnu vijest, a zatim nastavljajući učenje Isusovih zapovijedi. Kod takvoga pristupa spajanja navještaja i učenja Krist želi obuhvatiti cijeloga čovjeka. On navještajem pridobiva čovjekovo srce i dušu, a daljnjim učenjem dobiva i njegov razum.²²

Možemo primijetiti da Isus u svojim govorima polazi od konkretnih pitanja, zapažanja ili pak kritika njegova djelovanja. On se ne upušta u filozofske rasprave niti govori unaprijed pripremljene govore koji traju u nedogled. Bit njegovih govora nije davanje nauka koji je potrebno naučiti, već su mu govori usmjereni prema pravilnom shvaćanju Božjega djelovanja, te iskustvu i prihvatanju nekog odgovarajućeg ponašanja. Isus ne želi da njegovi slušatelji budu tek poučeni u nekom novom znanju, već želi da čovjeka povede na novi način razmišljanja, da pokrene promjenu u njegovu životu. Imajući to na umu, Isus najčešće poseže za slikovitim govorima koji su čovjeku blizu i dovodi te slike u vezu s Božjim kraljevstvom. Slike koje Isus upotrebljava jesu: sol zemlje, svijetlo svijeta, sijač, sjeme...²³

²⁰ Usp. I. DUGANDŽIĆ, Isus propovjednik i učitelj, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 459.–475., ovdje 462.

²¹ M. LIMBECK, *Markovo evanđelje*, KS, Zagreb, 1999., str. 31.–34.

²² Usp. M. LIMBECK, *Markovo evanđelje*, KS, Zagreb, 1999., 463.

²³ Usp. *isto*, 465.–466.

Isus je bio svjestan da njegovi govori moraju ostaviti dojam kod njegovih slušatelja. Isus, stoga, u svojim govorima poseže i za humorom, ironijom i hiperbolom kako bi svoje slušatelje trgnuo iz pukog pasivnog slušanja. Njegov izričaj „tko ima uši, neka čuje” (Mt 11, 15) samo je jedan od primjera takvog pristupa. No, uzmemo li malo širi kontekst u kojem je Isus to izgovorio, možemo se usuditi reći da te riječi Isusove slušatelje izvlače iz pasivnoga slušanja i pobuđuju pitanje, pomalo s podsmjehom, „što li mu to znači?”²⁴ Isus je tim izrazom htio reći da se njegov nauk može shvatiti otvorenim srcem i u duhu vjere,²⁵ no, ako bi tako Isus završio svoj govor, ne bi onda ostavio svoje slušatelje pod istim dojmom. Mnogo još primjera takvog načina govora nalazimo u evanđeljima (Mt 19, 24; Lk 17, 6).

Prethodno smo utvrdili da se Isus ne koristi unaprijed spremljenim govorima, nego je njegov govor vezan uz situaciju na koju nailazi ili odgovor na pitanje koje mu je upućeno. Izvještaje koje nam donose evanđelisti nisu sustavan presjek Isusove teologije. Stoga je vrlo važno uvijek pred očima imati kontekst u kojem Isus govori. Ako pogledamo dva izričaja koja je Isus u svom propovijedanju rekao: „Tko nije sa mnom, protiv mene je, i tko ne sabire sa mnom, rasipa” (Mt 12, 30) i „Tko nije protiv nas, za nas je” (Mk 9, 40), može nam se činiti da Isus sam sebi proturječi, no Isus ne govori te riječi u istim kontekstima. U potonjem Isus govori u kontekstu kada njegovi učenici brane da netko, tko se nije njima pridružio, izgoni zloduhe, te ih opominje da uskogrudno ne isključuju ljude koji čine dobro unatoč tomu što na vanjskoj razini nisu članovi Kristove Crkve, dok je u Mt 12, 30 Isus bio optužen da po Beelzebulovoj moći izgoni zloduhe, te tom izjavom Isus pokazuje svoju odijeljenost od Zloga.²⁶

Vidimo da je Isus učitelj koji ne drži svoje govore kao predavanja. Isusovi su govori blizu čovjeku. On ne pokušava dobiti čovjeka svojim umijećem govora ili „pobijediti raspravu” savršenom retorikom. Isusu je cilj da njegova riječ čovjeka obrati. Iz te slike učitelja možemo naučiti da i današnji svećenik mora biti svjestan da nije važno spremati savršenu propovijed (priprema je, dakako, itekako važna i ne želimo nju degradirati), već da se u svećeničkim riječima osjeća ljubav prema čovjeku kojemu govori. Svećenik mora biti spreman različito pristupati, nekada kroz šalu, nekad kroz ozbiljnost, ali uvijek otvoren Božjoj riječi da s pomoću nje poziva ljude na obraćenje.

²⁴ Usp. I. DUGANDŽIĆ, Isus propovjednik i učitelj, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., 466.

²⁵ Usp. W. TRILLING, *Evanđelje po Mateju duhovno čitanje*, 1. svezak, GK, Zagreb, 2021. str. 237.

²⁶ Usp. I. DUGANDŽIĆ, Isus propovjednik i učitelj, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., 466.–467.

2.2. Govor u prispodobama

Dok Ivan u svojem evanđelju ne donosi Isusov govor u prispodobama, kod sinoptika imamo znatan broj prispodoba uvrštenih u evanđelja. Ukupno je sedam prispodoba koje su zajedničke svim trima sinoptičkim evanđeljima, a Matej i Luka imaju tri zajedničke prispodobe. Od vlastitih nam prispodobi Marko donosi dvije, Matej deset, dok Luka donosi čak osamnaest vlastitih prispodobi.²⁷ Dakle, u Isusov je govor utkano i propovijedanje u obliku prispodoba, stoga je nužno da se pri analizi svrati pogled i na sadržaj njegovih prispodobi.

U Isusovo vrijeme ondašnji naučitelji nisu baratali s mnoštvom zapisanih tekstova, knjiga i spisa, stoga je oblik naučavanja kojim su se služili uglavnom bilo propovijedanje. Jedan od načina naučavanja kojim su se služili bio je govor u poredbama ili hebrejski *mašal*.²⁸ Jedan od najboljih primjera prispodobe iz Staroga zavjeta jest Natanova priča kralju Davidu (usp. Sam 12, 1-13). Znatan broj poredbi nalazimo u mudrosnim spisima u kojima autori često posežu za usporedbama kako bi se poruke lakše zapamtile. Stoga ni ne čudi da se Isus koristi istim načinom propovijedanja kada se obraća svojim sunarodnjacima. Uzima zgodne iz života ribara, trgovaca, zemljoradnika te s pomoću njih približava svoj navještaj o Božjemu kraljevstvu.²⁹ Ono po čemu se Isus razlikuje u svom govoru jest gotovo kroz prispodobe, no još je više važno što Isus kroz prispodobe naviješta mesijanskoga Sina Božjega, koji je on sam.³⁰ Kada bi god počinjao svoje prispodobe, Isus je najčešće započinjao riječima: „Kraljevstvo je nebesko kao...” (Mt 13, 24; 13, 31; 13, 33; 13, 44; 13, 45; 13, 47; 20, 1; 22, 2), nakon čega bi slijedila prispodoba kojom je Isus poučavao narod. Kraj Isusovih prispodoba nije uvijek zatvorenoga tipa, nego kraj ostavlja otvoren, te je slušatelj pozvan da sam pronade smisao poruke u svome životu; na drugom opet mjestu Isus traži da sugovornik sam izrekne poruku poredbe (Lk 7, 42). Isusove prispodobe nisu, stoga, tek usporedbe između Božjega kraljevstva i bisera, blaga, nego su usmjerene na čovjeka i njegov stav kada se susreće s biserom, odnosno nebeskim kraljevstvom.³¹

²⁷ Usp. M. ZOVKIĆ, *Isusove parabole – slike o kraljevstvu Božjem*, GK, Zagreb, 2018., str. 19.–22.

²⁸ Usp. isto, 17.

²⁹ Usp. isto, 17.

³⁰ Usp. I. DUGANDŽIĆ, Isus propovjednik i učitelj, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., 467.–468.

³¹ Usp. M. ZOVKIĆ, *Isusove parabole – slike o kraljevstvu Božjem*, GK, Zagreb, 2018., str. 23.

2.3. Isusov odnos prema slušatelju

U izvještajima svih četiriju evanđelista možemo vidjeti Isusa kao osobu koja živi zajedno s ljudima. Isus je bio prisutan u gotovo svim životnim situacijama i svim slojevima društva: susretao je učenike dok su ribarili na jezeru, odlazio je na gozbe i boravio kod farizeja, carinika, grešnika, bio je na svadbi sa svojim učenicima, obilazio je i posjećivao bolesnike po kućama, te kao vjerni Židov redovno posjećivao sinagoge i hodočastio u hram (usp. Mt 4, 23; 8, 14; 9, 35, Mk 11, 15.27; Lk 10, 38; Iv 7, 14).

Promotrimo li evanđelja, već se na prvi pogled da iščitati da je Isusovo propovijedanje uvelike vezano za slušatelje kojima govori. Njegovi govori nisu unaprijed naučeni, koji lebde u zraku ne tičući se njegovih slušatelja. Isus susreće svoje slušatelje u njihovoj svakodnevici, stoga su njegovi govori nazovimo „usputni”. Naravno, time ne misleći da su oni površni i izrečeni samo da se nešto kaže, već da su njegovi govori povezani sa stvarnom situacijom i problemima u kojima se nalazi njegov slušatelj, ali i Isus zajedno s njime. U svome pristupu Isusu nije cilj da se slušatelj osjeća pobijeđeno, ne želi stvoriti argument koji bi njemu donio „pobjedu” u raspravi s njegovim protivnicima. Isusova je želja da čovjek nakon susreta s njime otiđe obogaćen, da se obrati i da povjeruje u evanđelje koje on naviješta (usp. (Lk 7, 36-50; Mk 12, 13-17; Iv 8, 1-11)).³² Primjerice, važna je Isusova karakteristika za postizanje toga obogaćenja čovjeka što dobro poznaje svoje sugovornike, slušatelje. Budući da poznaje onoga komu govori, Isus se ne zadržava na samo onome osnovnome, površnom. Isus dodiruje svojim riječima čovjeka ondje gdje mu je najpotrebnije. Pomaže čovjeku da spozna istinu u svome životu. S pomoću životnih problema slušatelja dovodi ga do svoga Oca.³³

Odličan nam je primjer kada Isus boravi kod farizeja Šimuna (Lk 7, 36-50). Taj ulomak Lukina evanđelja donosi nam zgodu za vrijeme objeda kod spomenutog farizeja. Možemo pretpostaviti kako je Šimun pozvao Isusa na objed da bi predstavio svojim poznanicima novoga učitelja, koji je sve više stjecao popularnost među narodom. Pomutnju će stvoriti žena grešnica, koja prilazi Isusu i pomazuje njegove noge. Tada nastaje sukob između nje i farizeja Šimuna jer se u ono vrijeme s prijezirom gledalo na javne grešnice i time što Isus njoj dopušta da mu dotiče noge i sam dolazi u opasnost da njega samoga gledaju

³² Usp. I. DUGANDŽIĆ, Isus propovjednik i učitelj, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., 469.–470.

³³ Usp. S. ŠOTA, Poteškoće i mogućnosti navještenja Božje riječi, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., 567.–586., ovdje 577.

s neodobravanjem svi nazočni, što stavlja domaćina u nezavidan položaj, stoga dolazi do sukoba između Šimuna i žene.³⁴ Isus je mogao različito reagirati u toj situaciji:

1) Mogao je stati na stranu farizeja. Takav je postupak mogao opravdati s više razloga. Ponajprije, Šimun je bio farizej, a time je bio vjeran vršitelj Zakona. Drugi je razlog taj što je on bio i sam domaćin, a Isus gost na njegovoj gozbi.

2) Postojala je mogućnost stati na ženinu stranu i kritizirati Šimuna zbog njegova čvrstog i beskompromisnog držanja Zakona.

3) Bilo je moguće ne odabrati ni jednu stranu, već iskoristiti ženu da je uzme kao primjer čovjekove grešnosti i Božje dobrote, i spremnosti na opraštanje, i time je staviti kao glavni objekt promatranja.³⁵

Isus ne odabire prvo jer njegovo poslanje nije zvati pravednike, nego je poslan grešnicima da njih vrati na pravi put. S druge strane, Isusovo stajanje na ženinu stranu ne bi imalo plodonosan učinak, već bi samo na sebe navukao prezir svih prisutnih jer staje na stranu javne grešnice. Ni treća mogućnost nije prikladna Isusu jer njegovo učenje nema cilj isticati pojedince i njihovu grešnost, nego je cilj da svaki čovjek shvati svoju grešnost, stoga i Isus govori prisposobu u dvojici dužnika. Tom se prisposobom Isus dotiče i Šimuna (manjeg grešnoga, ali i dalje grešnoga čovjeka!) i žene grešnice, kao i u svima prisutnima na gozbu, te u svakom od njih pobuđuje misao da je Bog spreman oprostiti, a da ne proziva pojedinačno ikoga od njih.

Ako bismo htjeli sažeti Isusov pristup čovjeku, prvo valja istaknuti kako Isus u svome pristupu ne poseže za autoritetom strogosti niti se čovjeku obraća s visoka. On se koristi svakodnevnom životnom prilikom da približi svoju poruku čovjeku. Nije udaljen i izdvojen od problem običnoga čovjeka, nego s njime dijeli njegove probleme i životne nedaće. Možemo reći da su zapravo ljudski problemi i sukobi najveći objekt Isusova zanimanja i polazište njegovih govora. Zapravo su Isusovi sugovornici poglavito ljudi koji su i zaglibili u problemima, oni koji su odbačeni i izdvojeni iz društva jer se smatralo da ih je Bog kaznio, stoga su ljudi, koji su se smatrali „svetijima”, njih izbjegavali jer su htjeli očuvati svoj ugled i očuvati se od njihove nečistoće. Isus nam pokazuje svojim životom potpuno nov način pristupanja tim marginaliziranim osobama. Njegov pristup nije obilježen u prvom planu

³⁴ Usp. I. DUGANDŽIĆ, Isus propovjednik i učitelj, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., 469.–470.

³⁵ Usp. *isto*, 471.

prijetnjom na propast i vječnu kaznu, nego on čovjeku pruža ruku pomirenja i spasenja. Pokazuje čovjeku da uvijek postoji nada za svakoga ako je čovjek spreman odvratiti se od svoga zloga puta i da živi nov život.³⁶

2.4. Sveti Pavao

Počevši kao progonitelj Crkve, Pavao će postati jedan od njezinih najgorivijih navjestitelja. Pavao se nikada nije susprezao podnijeti i muku i trpljenje zbog navještaja koji mu je povjeren. Najvažniji je trenutak njegova života njegovo obraćenje. Za Pavla je to događaj koji potpuno mijenja njegov život, stoga će i Pavao poslije sve tumačiti vraćajući se na svoj susret s Kristom. Tako možemo reći da njegov pristup nije intelektualan iako njegova razmišljanja jesu prožeta uvelike shvaćanjem uma, nego je njegov pristup egzistencijalan. Pavao se uvijek vraća na misao da mi živimo u Kristu i Krist u nama i u tome crpi snagu u svojim propovijedima.³⁷ Povezano s time, Pavao uvijek svoju snagu crpi iz liturgije. Čovjek je upravo najpovezaniji s Kristom po sakramentima, zato se Pavao uvijek vraća naglasiti važnost redovnog primanja sakramenta jer kao što zemaljsku hranu svakodnevno uzimamo, tako je potrebno da uzimamo i nebesku. Dvije su, dakle, glavne točke od koji Pavao uvijek polazi. Prva je da smo uvijek združeni s Kristom kao Glavom jednoga tijela – Crkve, te druga da po liturgiji bivamo povezani s nebeskom stvarnošću.³⁸

Pavao je većinu svoga života posvetio propovijedanju evanđelja poganima. Prva odlika Pavlova propovjedništva jest da ne opterećuje slušatelje s onim nepotrebnim. On shvaća da je poganima veliki teret naglo preuzeti sve običaje i zakone židovstva, stoga prepoznaje ono bitno u evanđelju i to naviješta. Povezano s time, druga je odlika njegova propovjedništva da nikada ne odstupa od bitnoga. Pavla nije bilo strah što će se o njemu govoriti. Pred sobom je uvijek imao Krista i dopuštao da bude vođen Duhom. U svojem se naviještanju Pavao nije zadržavao samo na poučavanju i tumačenju vjerskih istina. On i opominje svoje slušatelje i na moralnom području. Pavao ne bježi od moraliziranja jer prepoznaje problem svojih zajednica i suočava ih s tim problemom. Smatrao je potrebnim da

³⁶ Usp. I. DUGANDŽIĆ, Isus propovjednik i učitelj, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., 473.–474.

³⁷ Usp. A. REBIĆ, Sveti Pavao, progonjeni sužanj Kristov, *Crkva u svijetu*, 8. (1973.), 4., str. 318.–326., ovdje 318.

³⁸ Usp. M. KIRIGIN, Sveti Pavao i liturgija, *Služba Božja*, 35. (1995.), 2., str. 151.–158., ovdje 152.–153.

se crkveni službenik upliće u privatni život svojih vjernika jer pravi je kršćanin kršćanin u cijelosti svoga života, a ne samo pri sudjelovanju na liturgiji.³⁹

Od Pavla možemo, dakle, naučiti da naše sve postojanje, time i propovijedanje, treba imati svoj temelj u Kristu. Tom povezanosti s Kristom možemo tek biti pravi gorljivi navjestitelji njegova evanđelja. Svećenik bi trebao i kao Pavao svakodnevno prijanjati uz euharistiju i sakramente jer po njima Krist najviše djeluje u nama.

2.5. Homilija u misli crkvenih otaca

Propovijed je uvijek bila sastavni dio liturgijskog života prve Crkve. O uskoj povezanosti kršćanske teologije s retorikom svjedoče i same povijesne činjenice. Naime, ako se izuzme židovstvo, kršćanstvo na religijskom području antičkoga svijeta predstavlja prvu religiju koja je u svojim bogoslužnima činima sadržavala i čitanje svetih tekstova, odnosno Svetoga pisma, te nakon toga i tumačenje u obliku propovijedi.⁴⁰ U Djelima apostolskim već imamo spomen tumačenja Svetoga pisma ili „govora” koji bi Pavao držao kada bi se zajednica skupila na molitvu (usp. Dj 6, 4; 20, 7). Tako su i prvi crkveni oci već u svojim spisima donosili izvještaje o uključenosti i važnosti homilije, opomene ili tumačenja Svetog pisma. Tako imamo već u spisu Didahe, koji je pisan početkom 2. stoljeća, poruku: „Dijete moje, onoga koji ti govori Riječ Božju spominji se danju i noću, i časti ga kao Gospodina; jer gdje se Gospodnja vlast (he kiriotēs) propovijeda, ondje je Gospodin.”⁴¹ Zatim sv. Justin u svojoj Prvoj apologiji donosi izvještaj o slavlju liturgije, te u njemu spominje da predstavnik slavlja drži riječ tumačenja: „A u dan zvan dan sunca drži se zajednički sastanak svih, bilo da borave u gradu ili na selu. Koliko već ima vremena, čitaju se spomen-zapisi apostolâ i knjige proročke. Nato, kad čitač prestane, predstojnik nas opomene i potakne živom riječju da se ugledamo u one primjere. Zatim se dižemo svi zajedno i molimo molitve. A poslije molitava, kako već rekosmo, donese se kruh, vino i voda, a predstojnik upravi Bogu molitve i zahvale iz dna duše. A narod odobravajući klikne: Amen. Od euharistijske se hrane svakome dijeli i svatko prima, a nenazočnima se šalje po đakonima.”⁴² Crkveni su se oci koristili mnogim slikama ili paralelama u svojim propovijedima. Tako imamo: odnos između

³⁹ Usp. I. ČATIĆ, Propovjedništvo u sv. Pavla, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 477.–481.

⁴⁰ Usp. I. DŽINIĆ, Retorika i homiletika, *Bogoslovska smotra*, 83. (2013.), 1., str. 91.–110., ovdje 93.

⁴¹ Z. PAŽIN, Liturgijsko-teološko utemeljenje homilije, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 517.–535., ovdje 524.

⁴² JUSTIN, *Prva apologija*, Verbum, Split, 2012., 66.–67., str. 104.–105.

nebeske i zemaljske Crkve, slika mjeseca kao Crkva koja svijetli Kristovim sjajem (suncem), Filon iz Karpazije uzima, primjerice, sliku šipka kao Crkve gdje je svaka sjemenka čovjek, koju šipak čuva.⁴³ Kao najveći propovjednik izdvaja se sv. Ivan Zlatousti. Veličina i kvaliteta njegovih propovijedi nije bila u nenadmašnoj retorici, ili u njegovoj slatkorječivosti. Prvi razlog njegovih kvalitetnih propovijedi jest to da je Ivan Zlatousti kao temelj svojih propovijedi uzimao Sveto pismo. Drugo važno za Zlatoustog jest da je poznavao svoje slušatelje. Znao je što je potrebno narodu da čuje. Poznavao je tadašnju situaciju i probleme svoga vremena.⁴⁴ Iz 2. stoljeća važno je spomenuti aleksandrijskog teologa Origena. Iako nauk njegovih svih njegovih misli nije prihvatljiv, ipak on sam ostavio nam je zlatan primjer propovjednika koji Svetom pismu pristupa cjelovito. Origen, iako se bavio egzegezom Pisma, nije bio klasični egzeget u današnjem smislu riječi. Njemu više odgovora naziv *didaskalos*, u prijevodu 'učitelj'.⁴⁵ On je upozorio da je opasnost pristupiti Svetome pismu čisto znanstveno, akademski, jer nam tumačenje (time i propovijed) postane „tjelesno” i time se izgubi pravo značenje „žive riječi”. Origen uvijek pristupa analizi i tumačenju Božje riječi u svjetlu propovijedi. Svaku egzegezu uzima u okviru toga kako poruka pročitana utječe na život slušatelja te riječi, što ona znači u njegovu životu.⁴⁶ Origen je donio mnoge slike koje bi opisale savršenoga propovjednika. Potrebno je da svaki propovjednik posjeduje „biblioteku božanske riječi”, da je upoznat sa Svetim pismom, da ga živi i njeguje. Bez poznavanja slova Pisma propovjednik ne bi više izricao nauk teksta, nego bi kroz njegove riječi proizlazio njegov nauk. Origen, stoga, opominje da se Pismo tumači načinom dostojnim Boga. Nisu naše misli i nauk koji se u propovijedi trebaju očitovati, nego božanski nauk, misli Duha Svetoga. Druga opet slika jest slika travara ili liječnika. Kao što travar poznaje biljke i poznato mu je koja je trava za što korisna, ili kao što liječnik, koji poznaje anatomiju ljudskoga tijela, raspoznaje anatomiju i korisnost svakog pojedinoga dijela, tako i propovjednik treba poznavati Pisma. Kao što istaknuti travar, liječnik, svojim sposobnostima i znanjem pomaže čovjeku, tako i vješt propovjednik, koji dobro poznaje Pismo, sposoban je pomoći, liječiti čovjeka od bolesti duše.⁴⁷ Za Origena nadalje možemo reći da je jedan od

⁴³ Usp. D. TUKARA, Propovjedništvo u crkvenih otaca, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 486.–488.

⁴⁴ Usp. P. LONČAR, Savremeno propovijedanje, *Bogoslovska smotra*, 14. (1926.), 2., str. 203.–213., ovdje 204.

⁴⁵ I. RAGUŽ, O Svetome pismu u Origenovoj misli, *Diacovensia*, 27. (2019.), 3., str. 389.–416., ovdje 405.

⁴⁶ Usp. *isto*, 405.

⁴⁷ Usp. *isto*, 406.–408.

prvih koji je veliku važnost stavljao na obrazovanje i učenost svećenika, time i propovjednika. Pod obrazovanjem tu mislimo i na ono duhovno. Origen će prepoznavati korisnost *poganskih* znanstvenih disciplina, te ih po uzoru na njegova učitelja Klementa ugrađivati i kršćansku misao prilagođavajući grčki jezik filozofije kršćanskoj misli i time stvarajući teologiju.⁴⁸

Augustin je uvelike pisao o ulozi retorike (nekršćanske, poganske discipline) u liturgijskom životu, u propovijedi. Augustinova ljubav prema retorici i odvela ga je na studij retorike u Kartagi gdje je bio dio svoga života i učitelj retorike. Poučavao je i u Rimu i Milanu. Ta zanesenost da poučava izgovorenom riječi i potaknula ga je poslušati propovijedi milanskog biskupa Ambrozija, što će poslije i uzrokovati njegovo obraćenje.⁴⁹ Najvažnije njegovo djelo napisano o homiliji jest *De doctrina christiana*, ponajviše četvrta knjiga. Augustin je pokušao u svom djelu dokučiti može li se spojiti nekršćanska znanost s tumačenjem Svetoga pisma i propovijedanjem Božje riječi. Za njega retorika ne predstavlja nešto što bi bilo nužno za kršćanski nauk ili protiv kršćanskog nauka. Augustin smatra da je retorika neutralna disciplina koja je čovjeku na raspolaganju kakvim god se on radom bavio. Na čovjeku je pojedincu hoće li se on koristiti retorikom za propovijedanje pravilnog nauka ili za izvrtanje misli i za svoju korist.⁵⁰ Zato Augustin i tvrdi: „Budući, dakle, da je dar govora po sebi neutralan i puno pridonosi uvjeravanju, kako o dobrim tako isto i o lošim stvarima, zašto on ne bi onda trebao, na temelju revnosti za dobro, postići svrhu da posluži istini, dok istovremeno na drugoj strani ljude iskorištava za oslonac iskrenutih i ništavnih stvari, za korištenje nepravde i zablude?”⁵¹

Retorika, vidimo, ima važnu ulogu u stvaranju, odnosno izricanju propovijedi, ipak za Augustina kao središte propovijedi, njezine uspješnosti, jest sam propovjednik. Odgovornost propovjednika jest da bude sposoban ovladati retorikom, kao Božjim darom, ali retorika i dalje ostaje samo sredstvo prenošenja misli slušatelju. Kad bi svećenik imao i

⁴⁸ Usp. M. PRANJIĆ, Odgojno-teorijska dvojba ranog kršćanstva, *Crkva u svijetu*, 47. (2012.), 3., str. 322.–347., ovdje 328.–330.

⁴⁹ Usp. T. NEDIĆ, Život, djelo i filozofija Aurelija Augustina te njihov utjecaj na pojedine segmente suvremenog prava, *Pravnik*, 48. (2015.), 97., str. 177.–189., ovdje 178.–179.

⁵⁰ Usp. I. DŽINIĆ, Retorika i homiletika, *Bogoslovska smotra*, 83. (2013.), 1., str. 91.–110., ovdje 95.–96.

⁵¹ I. DŽINIĆ, Retorika i homiletika, *Bogoslovska smotra*, 83. (2013.), 1., str. 96.

savršeno retoriku, ne bi mogao držati pravilnu homiliju ako bi mu nedostajalo biblijske mudrosti.⁵²

Iako su svi crkveni oci bili na glasu kao poznati propovjednici, propovijed je izgubila na važnosti tijekom vremena, te je negdje i potpuno uklonjena kao dio slavlja svete mise. Na Istoku, primjerice, bizantski obred ne predviđa homiliju nakon pročitanooga Evanđelja gdje je ona originalno pripadala, već je danas ona smještena na kraju liturgije.⁵³ No nisu sve liturgije preuzele takav oblik. Liturgija sv. Ivana Zlatoustog zadržala je homiliju iza pročitanooga Evanđelja. Na Zapadu je slično gubljenje na važnost. Iako je homilija zadržana unutar mise, ipak je bila *zaseban* obred unutar mise. Svećenik bi počinjao homiliju sa znakom križa i isto tako i završavao. Kao i na Istoku, bila je praksa i stavljanja homilije prije ili na kraju mise.

Augustin je bio veliki začetnik retorike kao discipline koja znatno koristi propovjedniku. Takva misao nastavlja se i u srednjem vijeku. U srednjem vijeku retorika ostaje kao disciplina koju Crkva dopušta kao jednu od sedam *slobodnih umijeća*, *artes liberales*, no samo ako ona ima cilj kršćansku istinu. *Retorička homilija* tako svoj vrhunac dobiva u 13. stoljeću sa skolastičarskim filozofom i teologom Guillaumom d'Auvergnea (1180. – 1249.) i njegovim djelom *Rhetorica divina (Božanska retorika)*. Prema njegovu mišljenju propovjednik stoji pred Bogom kao odvjetnik koji govori o ljudskim stvarima. Stoga je glavno obilježje božanske retorike sam Bog jer tumačeći božanske istine, osoba ponajprije stoji suočena s Bogom, a tek onda govori svojim slušateljima.⁵⁴

⁵² Usp. I. DŽINIĆ, Retorika i homiletika, *Bogoslovska smotra*, 83. (2013.), 1., str. 91.–110., ovdje 97.

⁵³ Više o razlozima takvog rasporeda vidi članak Z. PAŽINA, Liturgijsko-teološko utemeljenje homilije, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 524.

⁵⁴ Usp. I. DŽINIĆ, Retorika i homiletika, *Bogoslovska smotra*, 83. (2013.), 1., str. 91.–110., ovdje 99.

3. HOMILIJA DANAS

3.1. Učiteljstvo Crkve

Govoreći o homiliji, dokumenti crkvenoga učiteljstva ističu njezino značenje i njezinu narav. Tako Sabor veli da je za „službu sakramenata potrebno propovijedanje riječi, budući da su to sakramenti vjere koja se iz riječi rađa i njome se hrani”. Još prije izlaska obnovljenoga Misala 1970. godine, i drugi dokumenti ističu važnost homilije. Tako oni, između ostaloga, naglašavaju da se homilija treba temeljiti na svetom tekstu, te da ona podrazumijeva tumačenje nekog vida Svetoga pisma ili pak drugih tekstova iz Misala. Naglašava se, osim toga, da puk ima pravo hraniti se naviještanjem i tumačenjem Božje riječi. Važeći Misal posve je u skladu s tim dokumentima kada izrijekom tvrdi da je homilija dio bogoslužja. Homilija je dio liturgije i veoma se preporučuje, posebno kao hrana kršćanskom životu. Ona treba tumačiti neki vidik čitanja Svetoga pisma ili koji drugi tekst iz ordinarija ili proprija mise dana vodeći računa o otajstvu koje se slavi ili o posebnim potrebama slušača.⁵⁵

Drugi vatikanski koncil u svojoj se liturgijskom obnovi, dakako, dotiče i mjesta homilije unutar liturgije: „Neka se i u rubrikama naznači najzgodnije mjesto za propovijed kao dio liturgijskog čina kad god to obred dopušta; i neka se služba propovijedanja vrši vrlo vjerno i pravilno. Propovijedanje neka crpi poglavito iz Svetoga pisma i liturgije, jer navješćuje čudesna djela Božja u povijesti spasenja ili u otajstvu Kristovu koje je uvijek u nama prisutno i djelatno, osobito u liturgijskim slavljima.”⁵⁶ Tu je važno istaknuti da se ne radi samo o propovijedi unutar svete mise. Sabor naglašava važnost propovijedi unutar svakog liturgijskog čina kako bi se vjernicima približila otajstva na kojima sudjeluju i primaju. Na samu propovijed unutar svete mise Sabor će se ponovno osvrnuti i reći: „Homilija se veoma preporučuje; ona je dio same liturgije. Njome se tijekom liturgijske godine na temelju svetog teksta tumače otajstva vjere i pravila kršćanskoga života. Neka se nikako ne propušta osim zbog teškog razloga.”⁵⁷ Neizostavni dokument jest, dakako, i

⁵⁵ Usp. Z. PAŽIN, Liturgijsko-teološko utemeljenje homilije, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 517.–535., ovdje 526.

⁵⁶ DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Sacrosanctum concilium*, Konstitucija o svetoj liturgiji, KS, Zagreb, 1986., br. 35. (u daljnjem tekstu SC).

⁵⁷ SC, br. 52.

dogmatska konstitucija o Božjoj objavi *Dei verbum*, posebice drugo i šesto poglavlje. „Bog je predobrostitivo uredio da ono isto, što je objavio za spasenje svih naroda, ostane zauvijek neiskvareno i da se prenosi svim naraštajima.”⁵⁸ Vidimo da Sabor, u govoru o prenošenju objave, odmah naglašava da se prenosi naraštajima ona objava koja je od samoga početka njegove objave čovjeku. Crkva je besprekidno pozvana čuvati tu objavu. Sabor dalje govori o važnosti između predaje i Pisma. Ta dva temelja uvijek trebaju biti oslonac svećeniku u njegovu navješćanju Božje objave. Prema predaji Božja je objava očuvana i tijekom povijest njezino je shvaćanje raslo. Stoga je i nastala velika riznica razmišljanja, komentara na Sveto pismo unutar predaje,⁵⁹ koje svećenik treba iznova koristiti u svome radu. Jasno će i Sabor naglasiti: „Sve, dakle, crkveno propovijedanje – kao i sama kršćanska religija – treba da se hrani i upravlja Svetim pismom. U svetim knjigama, naime, Otac nebeski s velikom ljubavlju dolazi u susret svojim sinovima i s njima razgovara.”⁶⁰ Zato svaki svećenik mora svakodnevno prijanjati uz Sveto pismo jer ono treba biti glavna hrana njegovih misli koje će prenositi vjernicima u svojim homilijama. Sabor ističe da to čitanje Pisma treba biti i molitva jer iz riječi teksta mi ostvarujemo dijalog s Bogom. „Njemu govorimo kad molimo, Njega slušamo kad čitamo božanske poruke.”⁶¹ Ukratko, Sabor iznova naglašava važnost naviješćanja Božje riječi koja živi unutar Crkve. Homilija, stoga, i treba biti odjek te iste riječi.

Zakonik kanonskoga prava govoru o propovijedi posvećuje 11 kanona. Odmah u prvom kanonu koji govori o propovijedanju Zakonik potvrđuje da je navješćaj Božje riječi jedna od glavnih dužnosti posvećenih službenika (usp. kan. 762.). Za naše promišljanje važan je dalje 767. kan. U njemu Zakonik ističe veliku važnost propovijedi unutar svete mise. Treba biti homilija na svim misama u nedjelje i zapovijedane blagdane, te u slučaju velikog prisustva naroda na svagdanjim misama korisno i je i tada održati homiliju, posebice u dane jakih vremena. U idućim kanonima Zakonik savjetuje o sadržaju propovijedi. U propovijedi treba izlagati ono što treba da se vjeruje i čini na Božju slavu i za spasenje ljudi. U propovijedanje treba i uvrstiti kršćanski nauk o dostojanstvu ljudske osobe i njezinoj slobodi,

⁵⁸ DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Dei verbum*, Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, KS, Zagreb, 1986., br. 7. (u daljnjem tekstu DV).

⁵⁹ Usp. DV, br. 10.

⁶⁰ DV, br. 21.

⁶¹ DV, br. 25.

o obitelji i njezinim zadaćama i trajnosti, o obvezama ljudi u društvu, kao i o uređivanju vremenitih stvari prema redu koji je utvrdio Bog (kan. 768.). Jasnije je vidljivo da Zakonik traži da se sadržaj homilije odnosi na sve sfere ljudskoga života i da se narod uputi u sve kršćanske istine. U iduća tri kanona o propovijedi (kan. 769.–771.) Zakonik govori o nužnosti da svećenik upoznaje s time komu propovijeda. On treba prilagođavati svoje propovijedi svojim slušateljima, te pokušati i doći do ljudi koji nisu redovni na liturgijskim slavljinama i njima navijestiti poruku spasenja.

3.2. Homilija u liturgiji

Prije nego što smjestimo homiliju unutar liturgije, konkretnije svete mise, prvo ćemo kratko promisliti o samoj liturgiji kao gozbi. Euharistija nije tek puko hranjenje Kristovim tijelom. Ona je gozba. Ne radi se tek o jelu, koje jasno blagujemo, nego je važan element i zajedništva koji u tome trenutku negujemo. Gozba u kojoj bi se samo blagovalo, a ne pružila prilika da druge čujemo, da stupimo u kontakt s njima, ne bi bila gozba. Stoga je u euharistiji neizostavan „stol riječi” koji prethodi blagovanju Kristova tijela. Slušanjem Božje riječi mi ostvarujemo dijalog s njime, naše blagovanje postaje gozba na koju smo pozvani.⁶² Liturgija, tj. euharistija, jest okvir u kojemu se treba nalaziti homilija. Svaka propovijed propovjednika uvijek treba proizlaziti i voditi prema euharistiji, tj. biti euharistijska. Propovijed treba uvoditi u spasenjsko zajedništvo između Boga i čovjeka koje se upravo događa u euharistiji. Upravo ona daje propovijedi utemeljenje i usmjerenje te njezina dimenzija ne dopušta da se propovijed pretvori u obično teoretiziranje, dogmatsko-egzegetsko predavanje ili navođenje moralnih pravila.⁶³ Isus Krist utemeljenje je i usmjerenje svim sakramentima. Tako je i sama homilija, koja je prisutna u euharistiji, usmjerena prema Kristu te je zbog toga zadaća svakog propovjednika navijestiti i približiti slušateljima samog Krista. Na takav se način slušatelji homilije upoznaju s tajnama evanđelja i čitavog Svetog pisma upoznavajući se s Kristom kojem dopuštaju da uđe u njihov život.⁶⁴ Homiliju je potrebno osloboditi od „uzništva” koje je tijekom povijesti iskusila, ali i od stanovitog zaborava neverbalne dimenzije homiletskog

⁶² Usp. A. CRNČEVIĆ, Euharistijski stol i kršćanska kultura blagovanja, *Živo vrelo*, 31. (2014.), 1., str. 2.–11., ovdje 5.–7.

⁶³ Usp. I. RAGUŽ, Sustavno-teološko promišljanje o propovijedi, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 501.–516., ovdje 506.

⁶⁴ Usp. N. VRANJEŠ, Propovjedništvo i današnji pastoral, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 551.–565., ovdje 557.

priopćavanja te naglasiti liturgijski kontekst homilije i njezin istinski način ispovijedanja vjere. Neizraženi potencijal neverbalne dimenzije homiletskog priopćavanja sastoji se u otkriću onoga kako propovijedati bazirajući se otkrićem nove teologije na razini što i zašto propovijedati. Upravo je ta dimenzija na osobit način smještena u ozračje vjere. Sama je liturgija način komunikacije s otajstvom, način djelovanja koji odgovara svojem darivanju. Ona je anamneza, ona koja prima i prije nego što bilo što čini. Liturgija je epikleza, ona koja zaziva i prije svakog tumačenja. Liturgija je doksologija; zahvaljuje i prije svakog govora.⁶⁵ Homilija koja je postala slavljem i istinski liturgijski događaj prava je i dobra homilija. Postala je slika i tijelo, dodirnula je dno naših želja i razbudila nadanja, otvorila je put do novog samorazumijevanja i vrednovanja te je shodno svemu tomu donijela život. Upravo takva homilija zna se izdići iz svakodnevnog govora i svakodnevnih atmosfera te slavljenički izustiti neizrecivo – otajstvo. Liturgija uzvišeno kazuje ključići: „Radi tvoje velike slave!” Upravo se preko tog zahvalnog stava homilija treba trajno napajati te izrasti i uvoditi u blagdansko ozračje.⁶⁶

3.3. Svećenik kao propovjednik

Homilija u redovitim prilikama dolazi po svećeniku, zbog toga dobra homilija za sobom traži dobroga i izgrađenoga svećenika u svim dimenzijama svojega postojanja. Upravo po propovijedi možemo otkriti koliko je svećenik izgrađen u kojem području svoga djelovanja.⁶⁷ Propovijedanje je jedna od temeljnih službi svećenika. Svećenici su pozvani biti aktivno u službi naviještanja Božje riječi.⁶⁸ Da bi svećenik bio dobar propovjednik, nije dovoljno da bude vješt u govoru, da se snalazi u svakodnevnim razgovorima. Prva karakteristika koja je nužna za dobru cjelovitu propovijed jest „svjedočenje životom”. Ako bi svećenik svoju službu samo odrađivao, pročitao napisano, a da on svojim životom ne živi i ne djeluje kako propovijeda, njegova bi homilija bila prazna izgovorena riječ koja ne bi imala svoje uporište. Riječi koje bi svećenik izgovarao ne bi imale jakost koju riječi imaju

⁶⁵ Usp. A. GRILO, Homilija i teologija propovijedanja, *Služba Božja*, 46. (2006.), 4., str. 416.–426., ovdje 418.

⁶⁶ Usp. I. ŽIŽIĆ, Homilija: susret u riječi, *Bogoslovska smotra*, 90. (2020.), 3., str. 647.–659., ovdje 655.

⁶⁷ Usp. B. LUJIĆ, *Naviještati Boga milosrđem u današnjem svijetu*, KS, Zagreb, 2016., str 11.

⁶⁸ Usp. I. RAGUŽ, Jedi i propovijedaj! O svećeniku propovjedniku, *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, 144. (2016.), 3., str. 29.–30., ovdje 29.

kada iza njih stoje aktiva djela koja ih potvrđuju.⁶⁹ Dosadni su oni propovjednici koji nemaju Božju riječ u središtu, nego su središte sami sebi. Takav propovjednik koristit će se svojom rječitošću, spretnim pokretima ruku i izmjenom boje glasa kako bi dao sebi na važnosti kao „dobar propovjednik”. Time se i gubi ljepota koju svećenik treba naviještati. Ljepota je propovijedi usko vezana uz ljubav propovjednika za Sveto pismo. Što je više svećenik utopljen u Pismo, time su i njegove propovijedi kvalitetnije.⁷⁰

Drugo je po važnosti priprava za samu homiliju. Življenje onoga što propovijedamo daje nam dosljednost, ali kako bi homilija imala svoju strukturu, svoju „glavu i rep”, potrebno je da svećenik aktivno pristupi pripravi propovijedi. To se ostvaruje na dva načina: dalja i bliža priprava. Dalja je priprava ona koja će svećeniku omogućiti da sastavi kvalitetnu propovijed općenito. To može biti proučavanje različitih znanosti (primjerice, retorike, koja je bila jedna od temeljnih *nekršćanskih* disciplina crkvenih otaca), upoznavanje socijalne strukture u kojoj svećenik boravi/propovijeda. Kao najvažnije u daljoj pripravi jest upoznavanje onoga o čemu homilija uopće jest, a to je Sveto pismo. Svećenik je pozvan svakodnevno raditi na dubljem upoznavanju Svetoga pisma. „Nije moguće očekivati zauzeto i bogato propovijedanje bez svakodnevnog molitveno-meditativnoga, ali i duhovno-studijskoga svećenikovog angažmana u poznavanju Svetoga pisma i osobnoga duhovnoga razmatranja i poniranja u njegove dubine.”⁷¹ Bliža priprava odnosi se na pripremanje same propovijedi pojedinačno. Svećenik bi trebao odvojiti vrijeme za pripravu homilije unaprijed. Nažalost, nije rijedak slučaj da se propovijed priprema dan ili jutro prije. Polovica svećenika svoje propovijedi priprema tek dva dana unaprijed, dok tek četvrtina odvoji više dana za homilijsku pripravu.⁷² Kvalitetna propovijed za sebe traži pripremu jer ona nije iznošenje našega znanja i naših osobnih stavova. Homilija mora biti odjek navješćaja Božje riječi i tumačenja Božjeg nauma. Opasnost je da dobijemo misao da nam je „sve poznato”. Sveto pismo čovjek nikada ne može u potpunosti shvatiti. Svećenik se mora iz dana u dan „hrvati” s Božjom riječi i otkrivati njezin sadržaj i ljepotu da bi tek tada mogao pravilno propovijedati.

⁶⁹ Usp. N. VRANJEŠ, Propovjedništvo i današnji pastoral, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 551.–565, ovdje 553.–554.

⁷⁰ Usp. I. RAGUŽ, Jedi i propovijedaj! O svećeniku propovjedniku, *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, 144. (2016.), 3., str. 29.–30., ovdje 30.

⁷¹ N. VRANJEŠ, Propovjedništvo i današnji pastoral, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 551.–565., ovdje 554.

⁷² Usp. S. ŠOTA, Poteškoće i mogućnosti navješćenja Božje riječi u prigodnim propovjedbama, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 567.–586., ovdje 576.

Mora gledati na Pismo kao izazov. Izazov koji će ga iznova poticati na mijenjanje svojega života.⁷³

Govor, misleći na način na koji propovjednik govori riječi, ima također veliku ulogu u propovijedi. Svećenik je pozvan koristiti suvremeni govor svojih slušatelja. Arhaične riječi i izrazi mogu poslužiti za stavljanje naglaska na nešto, no ne smije cijeli govor biti u tom tonu. Govor mora biti u skladu s dobi i mentalitetom slušatelja. Tu svakako dolazi i do opasnosti da se propovjednik previše upusti u govorenje onoga *što se želi čuti*. Cilj propovijedi nije da se privuče što veći broj ljudi, nego da se ljudima navijesti evanđeoska istina. Bilo kakvo prilagođavanje te istine da se *svidi* modernome duhu bilo bi veliko kršenje istinske zadaće svećenika.⁷⁴ Svećenik mora biti i spreman na to da njegove riječi neće uvijek naći plodno tlo. Sveti Ivan Zlatousti uspoređuje učitelja s ratarom na njivi. Koliko god radnik uložio napora da uspije zasijati plod, ipak nije sve na njemu. Zemlja može biti nerodna, njegov trud propasti. Opasnost je ako bi radnik, svećenik, odustao od svoga naviještanja jer ne vidi plod svojih ruku. Za razliku od radnika koji ne prima ništa kao nagradu za svoj trud, svećenik koji ustraje u svome naviještanju dobiva nebesku plaću za svoj trud. Bog uzvraća za napore unatoč nezainteresiranosti slušatelja.⁷⁵

Konkretno bi svećenik morao uvijek biti usmjeren prema vlastitoj izgradnji i vjeran onim riječima koje propovijeda. Treba bježati od svake želje da svojim umijećem pokaže sebe kao vrsnoga govornika ne dajući da kroz njega progovara Božja riječ. Da bi to postignuo, potrebno je svakodnevno prianjanje uz Boga molitvom i uvijek iznova čitanje Božje riječi od koje treba i dolaziti najveće nadahnuće njegovih propovijedi.

3.4. Slušatelji homilije

Propovjednik pri pisanju propovijedi ne smije zaboraviti tko su slušatelji pred kojima govori. Svaka propovijed koju osoba sasluša onda ostavlja bar mali trag na život te osobe. Stoga i svaka propovijed sama za sebe nije u „vakuumu”, već slušatelj povezuje što trenutačno sluša sa svime što je čuo prije.⁷⁶ Budući da slušatelji imaju u svojem pamćenju

⁷³ Usp. I. RAGUŽ, Sustavno-teološko promišljanje o propovijedi, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 501.–516., ovdje 503.

⁷⁴ Usp. P. LONČAR, Savremeno propovijedanje, *Bogoslovska smotra*, 14. (1926.), 2., str. 199.–210., ovdje 199.–200

⁷⁵ Usp. I. ZLATOUSTI, Krsne poruke, *Služba riječi*, Makarska, 2000. str. 239.–240.

⁷⁶ Usp. E. ŠEBA, Propovijedanje u liturgijskom kontekstu, *Kairos*, 16. (2022.), 1., str. 45.–67., ovdje 47.

mnoge propovijedi, važno je da svećenik zadrži pažnju i aktivno slušanje svojih slušatelja. Kako bi to ostvario, potrebno je da svećenik upoznaje svoje slušatelje, njihove živote. Kad svećenik ne bi poznao mentalitet naroda koji ga sluša i njegove probleme, teško bi ostvario aktivno slušanje. Svećenik bi trebao upoznati i ljudske potrebe, kao i one duhovne naravi, te socijalne i materijalne okolnosti u kojima se slušatelji nalaze. Zato je uvijek korisno iznova upoznavati svoje vjernike, posebice one koje svećenik rjeđe susreće. U prigodnim susretima (kod primanja sakramenta, sahrane) još je važnije upoznavanja vjernika jer u tim prigodama svećenik dolazi u doticaj s vjernicima koji često nisu prisutni na redovnim homilijama.⁷⁷ Na nesreću propovjednika, publika je većinom nehomogena. Slušatelji su često izmiješane dobi, obrazovanja, statusa, stoga se svećenik nalazi u situaciji da mora pronaći zajedničke probleme svojih slušatelja i pronaći način kako nabolje prenijeti poruku što većem broju vjernika.⁷⁸

U svojoj knjizi Fred B. Craddock daje koristan savjet. Slušatelje treba zamisliti poput publike u kazalištu. Svaki župnik, htio ili ne htio, upoznat će svoje vjernike, svoje župljane. Upoznavši se, ljudi stječu sudove o drugima, tako i župnik, upoznavši svoje vjernike, upoznaje njihove osobine. Tako u nekoj župi jedan župnik bude prihvaćen, a u drugoj ne. Sve su to elementi koji će utjecati na propovijed. Župnik će znati što narod *voli slušati* i upada u opasnost da prilagođava propovijed onome što narod hoće čuti, uzima u obzir svoj odnos prema narodu. Stoga je važna disciplina odmaka – zanemariti odnose između župnika i naroda, te promatrati samo ljude s njihovim osobinama kakvi jesu, sa svim svojim nevoljama, poteškoćama i potrebama. Nadalje, svećenik treba ozbiljno pristupiti problemima svojih slušatelja. Pod ozbiljno ne mislimo da svećenik ne smije imati udio humora u svojoj homiliji, nego da ne omalovažava poteškoće svojih slušatelja. Najveća je uvreda koju možemo čovjeku zadati ako njegove problema smatramo neznatnima. Svećenik je, stoga, pozvan da se u svojim propovijedima narodu obraća s razumijevanje i da narod nađe utjehu u njegovim riječima. Ne mislimo tu na lijepe riječi koje će privremeno utješiti vjernike, nego da im

⁷⁷ Usp. S. ŠOTA, Poteškoće i mogućnosti navještenja Božje riječi u prigodnim propovijedima, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 567.–586., ovdje 576.–577.

⁷⁸ Usp. G. KIŠIČEK, Neki retorički savjeti za bolju propovijed, 16., *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, 144. (2016), 3., str. 14.–17., ovdje 15.

svećenik pokaže nov pogled na svoje životne probleme i svoj život uopće. Potrebno je da osjete da svećenik njih razumije.⁷⁹

Svećenik ne treba zanemariti ni važnost pojedinačne propovijedi. Pojedinačna propovijed može itekako pomoći svakomu propovjedniku da usavrši svoje propovijedi. Sjetimo se da ni Krist nije izbjegavao govoriti ako je „publika” samo jedna osoba, primjer Nikodema koji dolazi noću (usp. Iv 3, 1-21) i samarijanke kod zdenca (usp. Iv 4, 1-38). Kada je propovjednik sam suočen s osobom, nema skupa problema i nevolja, nego se pred njim nalazi osoba s konkretnim problemom. Osoba tada konkretno može reći svećeniku što joj je potrebno čuti od njega. Time se svećenik vježba u prepoznavanju potreba svojih slušatelja.⁸⁰

Današnji su vjernici posebno žedni dobre i kvalitetne propovijedi koja se tiče njih samih. Najljepša propovijed o nečemu što vjernik ne nalazi u svome životu neće ga dotaknuti. Zato svećenik propovjednik mora uvijek biti nad svojim stadom, biti otvoren prema njima i uvijek ih iznova upoznavati. Bilo kratkim razgovorima iza liturgijskih čina, poput svete mise, bilo slučajnim pozdravom na ulici, bilo pak dužim odlaskom kod obitelji svećenik brzo upoznaje potrebe svojih vjernika i probleme s kojim se susreću. Pozvan je da iziđe iz sakristije i da miriše na svoje stado.

3.5. Priprema homilije

Prethodno smo govorili o osobinama svećenika propovjednika i spomenuli dalju i bližu pripravu. Sad ćemo dati pažnje bližoj pripravi i pojasniti kako bi ona trebala izgledati. Propovijed, poput svakog javnog govora, treba biti pripremljena: ne jednostavno kako bi se „znalo što reći”, nego također i povrh svega kako bi se uklopila u onaj ostatak koji se govori i čini u određenom slavlju. Priprema nema toliko cilj povećati kvalitetu navoda i primjera, ni retorički uljepšati već spoznatu istinu, koliko razviti i učiniti neposrednim sâm smisao slavlja. Jamačno, homilija se priprema upravo kako bi se moglo „improvizirati” budući da je stanovita „nepredviđenost” prvotni i nezaobilazni element svake dobre propovijedi. Upravo je ta „improvizacija”, koju propovjednik treba „pripremiti”, „predvidjeti” i za koju se treba „pobrinuti”, najteža stvar. On će uložiti toliko truda u svoju pripremu koliko uspije sjajno

⁷⁹ Usp. F. B. CRADDOCK, *Propovijedanje*, KS, Zagreb, 2009. str. 92.–94.

⁸⁰ Usp. Z. BAOTIĆ, *Temelji propovjedništva*, Vrelo života, Sarajevo, 1984., str. 48.

nadići „zajednička mjesta uobičajenoga govora” koja mu se neprestano nalažu, a koja bez pripreme nije u stanju svladati.⁸¹

Prvi korak u svakoj pripravi treba biti susret sa Svetim pismo. Sveto pismo ono je što je uvijek središte svake dobre propovijedi. Kao i svaki drugi susret susret sa Svetim pismom ima svoje korake. Prvi je korak, naravno, čitanje samoga teksta koji će biti temelj homilije. Opasnost je samo pročitati tekst, a da ga se ne doživljava. Tekst se treba čitati i razmišljati; promisliti: Kako reagiram na tekst? Koji su mi se osjećali pobudili? i slično. Drugi korak jest kontemplacija. Nad tekstom trebamo zastati. Nije dovoljno samo pročitati tekst da se s njime susretnemo. Tekst treba s vremena da ga se doživi. Stoga je potrebno da se s tekstom susretnemo barem nekoliko dana ranije, ako ne i cijeli tjedan ranije ako se radi o nedjeljnoj propovijedi.⁸² Propovijed traži molitvu. Polagano razmišljanje o tekstu u kontekstu meditacije. Poput Marijina prebiranja događaja u srcu (Lk 2, 19). Taj korak meditacije ne treba biti misaono razmišljanje, nego treba dopustiti da tekst, težina riječi, djeluje na nas. Dietrich Bonhoeffer uspoređuje čak čitanje evanđeoskog teksta kao čitanje ljubavnoga pisma.⁸³ Uz taj korak važno je moći prepričati tekst vlastitim riječima. Time si propovjednik svjesno stavlja misli svetoga Pisma u razmišljanje.⁸⁴ Treće jest studij. Svećenik je pozvan poznavati Sveto pismo i njezinu važnost, kontekst nastanka i tumačenje. Narod u homiliji očekuje tumačenje teksta, egzegezu, poruku koja je u njoj skrivena, stoga je i studij, egzegeza teksta, neizostavni korak svake dobre pripreve. Tek u četvrtom koraku dolazi do formiranja same propovijedi. Prva tri koraka bila su upoznavanje s tekstom, a zatim ide samo stvaranje homilije. Dvije su važne točke tijeka pripreme, cilj propovijedi i tema propovijedi. Svećenik mora zadati cilj propovijedi i pitati se što želi postići u slušatelju. Bez cilja propovijed odlazi u prazan govor. I zadnji korak jest kako poruku propovijedi prenijeti slušatelju. Tu si svećenik treba osvijestiti komu će propovijedati. Kako najbolje strukturirati homiliju da se ostvari cilj koji je u prethodnom koraku zadan.⁸⁵ Poglavlja koja su sastavni dio propovijedi moraju imati također svoju strukturu. Najvažniji dio jest obrazlaganje tvrdnje. Poglavlja

⁸¹ A. GRILLO, Homilija i teologija propovijedanja, *Služba Božja*, 46. (2006.), 4., str. 416.–426., ovdje 421.

⁸² Usp. P. ARAČIĆ, Liturgija i riječ: suvremeni kontekst i mogućnost, *Diacovensia*, 11. (2003.), 1., str. 61.–73., ovdje 67.–68.

⁸³ Usp. F. CAREV, Savjeti Dietricha Bonnhoeffera propovjednicima, *Služba Božja*, 12. (1972.), 4.–6., str. 294.–296., ovdje 295.

⁸⁴ Usp. F. B. CRADDOCK, *Propovijedanje*, KS, Zagreb, 2009. str. 129.

⁸⁵ Usp. P. ARAČIĆ, Liturgija i riječ: suvremeni kontekst i mogućnost, *Diacovensia*, 11. (2003.), 1., str. 61.–73., ovdje 68.–69.

obrazlažu cjelokupnu propovijed i vode zajednicu točno zacrtanim putem koji je propovjednik zamislio. Dok zajednica aktivno sluša propovijed, u svojoj svijesti oblikuje temu propovijedi. Da bi propovjednik uspio voditi zajednicu, poglavlja mora pažljivo osmisliti. Ako je cilj da misao ostane u svijesti pojedinca i poveže ga s vlastitim životom, onda je unutar jedne misli potrebno imati odgovarajući sadržaj. Bitni dio sadržaja Buttrick naziva slikovnim mrežama. Te su mreže sastavljene od ljudskog iskustva tako da zajednica koja čuje misao u svojoj svijesti može oblikovati jasnu sliku same misli. Sadržaj nije apstraktan, nego je konkretan pa zajednica rado sluša takvu propovijed. Slikovna je mreža sastavljena od jedne ilustracije i nekoliko primjera (najviše triju) koji objašnjavaju tezu rečenu na početku svakog poglavlja.⁸⁶

Slijedi nekoliko savjeta za pripremu homilije prema mišljenju Dietricha Donnhoeffera. Propovijed se treba pisati po danjem svijetlu, a ne tijekom večeri ili noći. Zatim ne treba je pisati *odjednom*. Najbolje ju je pisati na prekide. Kada se tako priprema, propovjednik ima mogućnost promisliti o napisanom i razvijati misao, u protivnom propovjednik upada u opasnost da propovijed samo napiše ne razmišljajući o tijeku misli u napisanome. Dalje savjetuje Dietrich da propovjednik ne traži druge tekstove, nego da se valja držati teksta koji je već odabran. Također nije povoljno za uspješnost propovijedi da propovjednik traži homilije drugih, dok sam nema nacrt i strukturu svoje propovijedi. Tako bi propovjednik postao ovisan o razmišljanjima drugih i ne bi sam postao sposoban razvijati svoje misli. Važno je zapamtiti propovijed. Tu se ne misli naučiti propovijed napamet, nego imati na umu kojim tijekom slijede misli propovijedi koju je propovjednik spremao. Naglasak treba staviti da se zapamti prva i zadnja rečenica jedne cjeline propovijedi jer se tako može lako razviti misao kad znamo gdje misao počinje, a gdje završava.⁸⁷

3.6. Odnos retorike i homilije

Krenuti ćemo od definicije same retorike. Taj se pojam prvi put pojavljuje u staroj Grčkoj u 5. stoljeću prije Krista. Pod retorikom se smatralo „govorničko umijeće”, a to označava vještinu govornika u njegovim javim govorima da svojim riječima pridobije

⁸⁶ I. PETROVIĆ, Sastavljanje propovijedi prema homilelici Davida Buttricka, *Služba Božja*, 53. (2013.), 2., str. 117.–133., ovdje 125.

⁸⁷ Usp. F. CAREV, Savjeti Dietricha Bonnhoeffera propovjednicima, *Služba Božja*, 12. (1972.), 4.–6., str. 294.–296., ovdje 296.

slušatelje na svoju stranu.⁸⁸ Propovijed nije u svojoj suštini bitno različita od retoričkog uvjeravanja, stoga je i važno posvetiti koje slovo odnosu tih disciplina. Homiletski direktorij jasno kaže: „Naravno, umijeće govorništva ili javnog govora, uključujući i odgovarajuću uporabu glasa, pa čak i gesta, pridonosi uspješnosti propovijedi. (...) Za onoga koji drži homiliju to je važan čimbenik.”⁸⁹ Ako uzmemo iz govora o retorici iduće tumačenje: „(...) takav govor mjeri drugoga drugačijom mjerilom nego onaj privatni. U njemu je povećana odgovornost izgovorene riječi u istinitosti i djelotvornosti. (...) Govornik u javnom govoru često ne govori samo u svoje ime, već zastupa nekog ili govori kao član neke grupe pa je odgovoran prema kolektivu koji zastupa.”⁹⁰, jasno vidimo da homilija pripada u okvir rečenoga. Ona je javan govor koji osoba (svećenik) govori u ime Crkve. Cilj svećeničke propovijedi jest i potaknuti slušatelje da moguće loše postupke preobrate u dobre, da promjene loš stil života u dobar. Da bi propovijed ostvarila te ciljeve i djelovala na svoju publiku, retoričko umijeće svećenika iznimno je važno. Kvintilijan je često isticao: „što ljepše govorite, ljudi vas radije slušaju i lakše vam vjeruju.”⁹¹ Za shvaćanje odnosa retorike i svećeničkoga govora važna su djela sv. Augustina, osobito tekst *De doctrina Christiana*. Meyer i dr. ističu kako je taj tekst zapravo neutralno poimanje govorništva – zbog toga što ono može služiti pravdi koliko i nepravdi – koje izrijeком naglašava registar intuitivnoga razumijevanja i zdravoga razuma stavljajući u drugi plan retoričke tehnike i njihove funkcije. Nastavimo li u kontekstu govora o propovijedi kao javnom govoru, pa čak rečeno i nagovoru, trebamo se uvijek koristiti svim sredstvima koja su nam dane na raspolaganje. Svećeniku, ako je stalo do istine koja se nalazi u Svetome pismu, koristit će sve moguće tehnike u nagovaranju, sugeriranju, insinuiranju i propagiranju te biblijske isitne.⁹² O govoru svećenika u intervjuu za *Glas Koncila* govori I. Škarić: „Sa stajališta struke, u homilijama treba pohvaliti ilustracije. Svi svećenici koji kreću s puku prepoznatljivim ilustracijama, bilo da su ih našli u knjigama, ili iz svakodnevnog života - to čine dobro. No čini mi se da se ostali dio

⁸⁸ Usp. D. NIKOLIĆ, Mali, sitni, jednostavni, govornički ili jednostavno – retorički: povijest naziva i koncepata usmenoretoričkih žanrova u hrvatskoj folkloristici, *Narodna umjetnost*, 52. (2015.), 2., str. 163.–178., ovdje 174.

⁸⁹ KONGREGACIJA ZA BOGOŠTOVLJE I DISCIPLINU SAKRAMENTA, *Homiletski direktorij*, KS, Zagreb, 2015., br. 3., 13.–14., (u daljnjem tekstu *Homiletski direktorij*).

⁹⁰ I. ŠKARIĆ, *Temelji suvremenog govorništva*, ŠK, Zagreb, 2008., str. 9.

⁹¹ G. KIŠIČEK, Retorička analiza svećeničkih propovijedi, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 537.–550., ovdje 538.

⁹² Usp I. DŽINIĆ, Retorika i homiletika, *Bogoslovska smotra*, 83. (2013.), 1., str. 91.–110., ovdje 102.

jezika, rečenica previše zadržava na općim pojmovima koji teško mogu izdržati neku jaču retoričarsku kritiku. Znam da se ne mogu izbjeći poluodređeni, nikad dovoljno definirani pojmovi kao »čovjek«, »ljubav«, »vjera«, »savjest«, ali previše je rečenica koje čine ti pojmovi koji se ne mogu prilijepiti za mozak.»⁹³

Retorika se može gledati i kao više nego samo puko umijeće govora. Ako se oslonimo na Aristotelovu definiciju: (retorika je) „sposobnost uočavanja bitnoga i primarnog svojstva kojim se može uvjeriti, a koje svojstvo krije u sebi svaki predmet ili pojava”⁹⁴, možemo vidjeti da retorika nema samo ulogu da prenese istinu slušatelju, nego nam retorika omogućuje da uočimo ono bitno, temelj naših propovijedi, kako bismo tek onda mogli u propovijedi uvjeravati druge u tu istinu. Dodatno tomu, retorika nas uči i kako postići osjećaje kod svojih slušatelja. Propovijed ne treba biti neutralna da slušatelji ostaju ravnodušni, nego suprotno. Treba u raznim prigodama postići različite osjećaje kod slušatelja, sreću, oprez, nadu itd. Upravo je retoričko umijeće koje daje sposobnost svećeniku da to postigne.⁹⁵

Uz samu oralnu izvedbu propovijedi važna je i onda gestikulira. Slušatelji imaju pred sobom osobu koja govori i mnogo se toga iščitava iz govora tijela. Kad bi svećenik samo mirno stajao, njegove riječi činile bi se ravnodušne, dok previše *razmahan* svećenik svojim pokretima stvara smetnje slušatelju. Pokreti trebaju biti odmjereni i u pravom trenutku. Da nadopune riječi koje narod sluša. Vješt će propovjednik rukama dočarati ono što govori, ali da rukama ne odvlači pažnju od govora.⁹⁶

3.7. Sadržaj propovijedi

Homilija bi uvijek trebala biti usmjerena prema nečemu. Imati svoj konkretan sadržaj o kojemu govori. Zato treba izbjegavati propovijed koju „ne znamo o čemu je”. To je propovijed koja sadrži samo općenite misli, a da ne ulazi u konkretnu problematiku onoga o čemu govori. Također treba izbjegavati i apstraktne propovijedi, koje nemaju svoje uporište u stvarnom stanju stvari.⁹⁷ Nadalje, propovijed ne treba biti zabava slušatelju. Propovijed nije

⁹³ G. KIŠIČEK, Retorička analiza svećeničkih propovijedi, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 537.–550, ovdje 540.

⁹⁴ ARISTOTEL, *Retorika*, Naprijed, Zagreb, 1989., str. 6.

⁹⁵ Usp. I. DŽINIĆ, Retorika i homiletika, *Bogoslovska smotra*, 83. (2013.), 1., str. 91.–110., ovdje 103.–104.

⁹⁶ Usp. G. KIŠIČEK, Neki retorički savjeti za bolju propovijed, 16., *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, 144. (2016.), 3., str. 14.–17., ovdje 16.

⁹⁷ Usp. I. ANTUNOVIĆ, U prilog induktivnoj metodi, *Obnovljeni Život*, 68. (2013.), 2., str. 225.–235., ovdje 229.

predah od liturgijskog slavlja, stoga ona mora i biti povezana sadržajno s istim tim slavljem. Papa Franjo, stoga, i opominje da propovijedi trebaju biti kratke. Ne kratke u smislu banalnosti ili usputnosti, nego da one bude u skladu s ritmom cijelog slavlja. Propovijed ne smije svojom dužinom izvući slušatelja iz liturgijskog slavlja i da ona postane važnija od otajstva koje se slavi.⁹⁸

Sadržaj homilije treba biti uvijek vezan uz sveti tekst (SC, 52.). Krist nam je ostavio poruku: „Propovijedajte Evanđelje!” (Mt 16, 15). Kao prvi primjer takvog teksta jest samo Sveto pismo. Ono je, dakako, središte većine propovijedi zbog same strukture liturgijskog slavlja. Narod je čuo Božju riječ i onda slijedi tumačenje te riječi. No propovijed ne mora biti isključivo temeljena na pročitanoj ulomku Svetoga pisma. Uz Sveto pismo propovijed može biti i temeljena na molitvi ili nekom obrascu iz same svete mise. Kada se radi o slavlju spomena na pojedinoga svetca, iako se propovijed neće striktno temeljiti na svetom tekstu unutar svete mise, svećenik može propovijedati o životu dotičnog sveca. Takva praksa koristi narodu da upozna živote svetaca koji se posebice slave u njihovim župama. Praksu takve propovijedi ima i sam papa, posebice kod kanonizacije svetaca.⁹⁹

Ako bismo se odlučili propovijed temeljiti na Svetom pismu, treba uzeti u obzir opseg teksta koji se nalazi pred nama. Dobra je praksa da se zadržimo samo na jednome tekstu jer propovjednik treba biti svjestan da narod ne može „upiti” neograničeno misli i promišljanja u jednoj propovijedi. Puno je korisnije jednu ili dvije misli razraditi temeljito i da narod shvati poruku propovijedi nego pokušati protumačiti cjelokupni tekst. Ako se radi o većem tekstu, moguće je čak i zadržati se samo na jednome dijelu teksta. U tome kontekstu zanimljiva je usporedba naroda i magarca. Magarac, natovaren teretom koji je u njegovoj snazi, polako će i sigurno nositi taj teret, no, ako se magarca preoptereti, tada on odbija igdje ići koliko god ga se tuklo ili tjeralo.¹⁰⁰

Sadržaj naše propovijedi treba uvijek biti usmjeren prema pozivu na obraćenje i navještaj oproštenja grijeha. Bez toga konkretnoga poziva upućenog čovjeku propovijed biva prazna. Ona postaje tek puko predavanje desetak minuta. Dakako, u sadržaju propovijedi treba imati „predavačkog” dio. Dio u kojemu vjernicima pojašnjavamo istine Svetoga pisma

⁹⁸ Usp. B. VULIĆ, Kamen spoticanja, *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, 144. (2016.), 3., str. 1

⁹⁹ Usp. P., Koncilska propovijed, *Služba Božja*, 10. (1970.), 5., str. 240.–247., ovdje 244.

¹⁰⁰ Usp. isto, 245.

ili drugih svetih tekstova, ali ona se ne smije zadržati samo na tome. Naše tumačenje, egzegeza, otkrivanje istina vjere i kršćanskog morala, uvijek mora završavati s pozivom na obraćenje.¹⁰¹

Propovijed bi, dakle, u svome sadržaju trebala biti kratka, bez puno različitih misli i bez puno pričanja „uokolo”. Isto bi se trebala temeljiti na tekstu koji se nalazi pred propovjednikom u liturgijskom činu u kojem propovijeda, bilo na tekstu čitanja iz Svetoga pisma, bilo na samim liturgijskim tekstovima. Sama poruka homilije mora postojati, ne zadržati se samo na tumačenju tekstova, mora biti jasna i konkretna, te uvijek koncipirana da poziva vjernike na obraćenje.

3.8. Homiletski direktorij

3.8.1. Narav homilije prema Homiletskom direktoriju

Ranije smo već utvrdili da homilija zauzima važno mjesto unutar liturgije. Stoga ćemo prve brojeve Direktorija ukratko samo spomenuti. Direktorij potvrđuje mjesto homilije unutar liturgije, njezinu važnost u naviještanju Božje riječi: „Krist je nazočan i u zboru vjernika okupljenomu da sluša njegovu riječ, i u propovijedanju svojega služitelja, po kojemu isti onaj Gospodin koji je nekoć govorio u sinagogi u Nazaretu sada poučava svoj narod.”¹⁰²

U definiranju homilije i kakva ona treba biti Direktorij će prvo upozoriti što homilija ne smije biti. Homilija, po svojoj naravi ne smije biti preduga, zato treba paziti da ona ne postane oblik predavanja ili poučavanja. Nadalje, ne smije govoriti o apstraktnim temama, koje nisu povezane s liturgijskim slavljem. Propovjednik ne smije prilagođavati i izvrtati čitanja i tekstove kako bi iz njih došao do svoje ideje koju želi prenijeti. Homilija ne smije biti ni puka egzegeza. Iako egzegeza pomaže u shvaćanju poruke čitanja, homilija ne smije ostati samo na tome. Potrebno je da se donese što poruka znači slušateljima ovdje i danas. Te naposljetku homilija ne smije biti ni osobno svjedočenje propovjednika.¹⁰³ Iako smo rekli da sve te stvari ne mogu biti homilija, ipak one ne moraju biti isključene iz homilije. Sve one imaju važnu ulogu u sastavu homilije, ali tek kao čimbenici ili njezini elementi. Direktorij

¹⁰¹ Usp. Z. BAOTIĆ, *Temelji propovjedništva*, Vrelo života, Sarajevo, 1984., 23.–26.

¹⁰² *Homiletski direktorij*, br. 4., 19.

¹⁰³ Usp. *isto*, br. 6., 21.

lijepo uspoređuje: „poput vatre, sve su te stvari dobre sluge, ali loši gospodari”.¹⁰⁴ Dakle, propovjednik treba biti oprezan da homilija ne postane nešto što ne bi trebala biti, ali, dakako, da unutar propovijedi treba biti dovoljno vješt okoristiti se i egzegezom, vlastitim svjedočanstvom i aktualnim događajima kako bi približio smisao liturgijske poruke narodu.

Govorili smo što homilija nije, a sada ćemo reći što homilija jest prema Direktoriju. Imamo prvo širu definiciju: „homilija je govor o tajnama vjere i temeljnim pravilima kršćanskoga života na način koji odgovara posebnim potrebama slušatelja.” Druga, uža definicija ograničava prvu kada još dodaje da je taj govor: „na temelju svetoga teksta, koje se odnosi na biblijske odlomke, i molitve u liturgijskom slavlju.”¹⁰⁵ Ono što je temeljno što razlikuje homiliju od drugih oblika naviještanja, poučavanja, njezina je smještenost u liturgiju. Homilija je upravo ta koja povezuje stol riječi i stol oltara. Ona je dio navještaja koji priprema vjernika za sudjelovanje na euharistijskom otajstvu. Za dobru homiliju, Direktorij opominje: važno je da biblijska čitanja budu dobro naviještena. Bez njih i homilija biva teško razumljiva jer ona ne smije stajati sama za sebe. Homilija je produžetak navještaja svetopisanskih tekstova. S druge strane, važna je i povezanost homilije s euharistijom koja slijedi. Bez te usmjerenosti homilija gubi na svojoj važnosti.¹⁰⁶ To Direktorij sažima riječima: „Ukratko, homilija je prožeta vrlo jednostavnom dinamikom: u svjetlu vazmenog otajstva razmišlja o značenju čitanja, i molitava određenog slavlja, i vodi okupljene vjernike prema euharistijskom bogoslužju u kojem sudjeluju u istom vazmenom otajstvu.”¹⁰⁷

3.8.2. Značenje i tumačenje Božje riječi u liturgiji prema Homiletskom direktoriju

Tri su kriterija za tumačenje Svetoga pisma na koje propovjednik treba paziti kod pripreme homilije: jedinstvo Svetoga pisma, Pismo čitati u živoj predaji Crkve te paziti na analogiju vjere. Prvi kriterij, kao što smo rekli, jest jedinstvo Svetoga pisma. Propovjednik treba imati uvijek na umu da je u svim čitanjima Svetoga pisma skriveno vazmeno otajstvo, koje otkriva njegovo „nepoznato” značenje. Stoga i jest na propovjedniku da vjernicima otkriva to otajstvo koje je skriveno u čitanjima. Takvu povezanost vidimo i u strukturi lekcionara. U čitanjima došašća, božićnog vremena, korizmenog, vazmenog, te blagdana i

¹⁰⁴ *Homiletski direktorij*, br. 7., 22.

¹⁰⁵ *Isto*, br. 11., 25.

¹⁰⁶ *Usp. isto*, br. 12.–14., 26.–27.

¹⁰⁷ *Isto*, br. 15., 27.

nedjelja ima sadržajna poveznica između čitanja Staroga zavjeta i evanđelja. Drugo čitanje, ili čitanje apostola, nije tematski povezano, ali baš zbog jedinstvenosti Svetoga pisma propovjednik ipak može i u njima prepoznavati poveznice s ostalim čitanjima.¹⁰⁸

Drugi kriterij jest živa predaja cijele Crkve. „Izvorno mjesto tumačenja Pisma jest život Crkve”.¹⁰⁹ Ne možemo promatrati Pismo bez konteksta unutar predaje. Pismo se formiralo i nastajalo unutar žive Crkve. No ne samo Pismo nego cijeli liturgijski čin ima u sebi utkanu predaju u kojoj je nastao. Propovjednik, stoga, mora uvijek imati na pameti da čitanja i molitveni tekstovi liturgijskoga čina nisu nasumično izabrani tekstovi, nego su oni pomno izabrani tekstovi. Propovjednik je pozvan otkrivati upravo tu živu predaju u kojoj su dotična čitanja nastajala.¹¹⁰

Treći kriterij jest analogija vjere. Propovjednikova je zadaća da tumačenjem Pisma navijesti vazmeno otajstvo. Vazmeno nam otajstvo omogućuje da i mi vjernici budemo dio božanskoga života, po euharistiji. Propovjednik, dakle, mora svojom homilijom uvesti vjernike u to otajstvo koje slijedi. U počecima Crkve apostolsko tumačenje usko je vezano uz starozavjetna pisma. Propovjednik, stoga, može tumačenjem Pisma vjernicima otkrivati doktrinarne i moralne istine. Direktorij ipak tu upozorava da otkrivanje tih istina ne postane oblik učenih rasprava i predavanja, nego da su usko vezane uz tumačenje i otkrivanje pravoga smisla Pisma i sakramenata.¹¹¹

Nakon triju kriterija Direktorij donosi tri „pomagala” koja bi svakom propovjedniku znatno pomogla. Prvo navodi Katekizam Katoličke Crkve (u daljnjem tekstu KKC). On daje primjer svih triju kriterija prethodno navedenih u samoj svojoj strukturi. Njegova četiri poglavlja – što vjerujemo, kako slavimo Boga, kako živimo i kako molimo – međusobno su povezana i isprepletena. Iako se govori o različitim sferama vjere, one su međusobno povezane i čine jednu cjelinu. Katekizam sadrži i margine koje upućuju na povezanost napisanog. Također, znatno pomaže i kazalo koje može uputiti propovjednika kojim se svetopisamskim tekstovima koristiti u kojem kontekstu tijekom govora o dogmatskim i moralnim istinama naše vjere. Drugo „pomagalo” jest pristup tumačenju duhovnog smisla Pisma. Duhovni je smisao smisao koji izriču biblijski tekstovi kada se čitaju pod utjecajem

¹⁰⁸ Usp. *Homiletski direktorij*, br. 17.–19., 30.–32.

¹⁰⁹ Benedikt XVI., *Verbum Domini, Riječ Gospodnja*, Dokumenti 159, KS, Zagreb, 2011. br. 29.

¹¹⁰ Usp. *Homiletski direktorij*, br. 20., 32.–33.

¹¹¹ Usp. *isto*, br 21., 33.–35.

Duha Svetoga, u kontekstu pashalnog misterija Krista i novog života koji odatle proizlazi. To znači da pomalo „zanemarimo” kontekst u kojem je tekst napisan te da ga čitamo kao da Bog nama sada progovara, ili mi njemu. To je najvidljivije u čitanju psalama gdje stihove koje je psalmista davno napisao recitiramo kao da mi upravljamo molitvu i prošnju Gospodinu. Treće su „pomagalo” crkveni oci koji su neprocjenjivo blago u sastavljanju propovijedi. Od otaca možemo naučiti različite slikovite prikaze, tumačenja Pisma, povezivanje Staroga i Novoga zavjeta.¹¹² Na to potiče i sam Sabor: „Ono [znanje] se prije svega crpi iz čitanja i razmatranja Svetoga pisma, ali se također plodonosno hrani proučavanjem svetih Otaca i Naučitelja te ostalih dokumenata predaje.”¹¹³

3.8.3. Određenosti *Lectio divina* u Homiletskom direktoriju

Propovjednik koji ne bi posvećivao vrijeme i kontinuirano čitao, studirao i razmišljao o Božjoj riječi bio bi „lažan prorok, prevarant i šarlatan.”¹¹⁴ Bez studija i čitanja tekstova propovjednik ne može spremiti kvalitetnu propovijed. No Direktorij nas usmjeruje i prema također neizostavnom čimbeniku dobre propovijedi, a to je molitveno ozračje jer čitanje Božje riječi ujedno je i razgovor s njime. Direktorij, stoga, stavlja pred propovjednike „lectio divina” kao način pripreme za homiliju.¹¹⁵ U tome pristupu čitanju svetopisanskih tekstova ne radi se čitanju, studiranju, izučavanju teksta. Kad osoba čita tekst na način božanskoga čitanja (*lectio divina*), dopušta da je on preobražava i mijenja. Propovjednik koji tako pristupi Božjoj riječi dopustit će da se njegove misli uklone i dat će mjesta da Bog progovara kroz njegove propovijedi.¹¹⁶ Četiri su koraka u tome pristupu tekstu: „lectio”, „meditatio”, „oratio” te „contemplatio”.

Prvi je korak „lectio” ili čitanje teksta. Ne radi se tek o običnom čitanju. Prije nego što se propovjednik uhvati čitanja teksta, potrebno je da smjesti tekst u kontekst u kojem je on pisan. To se može čitanjem komentara teksta, rječnika i priručnika. Osim konteksta u kojem je odlomak napisan, na dobrom je propovjedniku i da promotri zašto se upravo taj odlomak na taj dan stavlja kao čitanje u liturgiji. Opasnost je da se taj korak „nabrzinu

¹¹² Usp. *Homiletski direktorij*, br. 22.–25., 35.–39.

¹¹³ DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Presbyterorum ordinis*, Konstitucija o službi i životu prezbitera, KS, 1986. 19,

¹¹⁴ Franjo, *Evangelii gaudium, Radost evanđelja*, Dokumenti 163, KS, Zagreb, 2014., br. 151.

¹¹⁵ Usp. *Homiletski direktorij*, br. 26.–27., 41.–43.

¹¹⁶ Usp. A. GRÜN, *Lectio divina*, *Spectrum*, (2012.), 1.–2, str. 78.–79.

preleti”. Događaji opisani u odlomcima izriču srž naše vjere i u svojim riječima sadržavaju najdublje istine naše vjere. Stoga, imajući to na umu, propovjednik treba pristupiti čitanju teksta. Čitajući tekst, nije potrebno da se otkriju svi najsitniji detalji koju su skriveni u slovu odlomka. Potrebno je da propovjednik uoči i shvati glavnu poruku koja je sakrivena u tekstu. Kada je sam shvati, mora imati i na umu komu će tu poruku prenositi. Njegov rječnik mora u sebi sadržavati pojmove koje njegovi slušatelji razumije. Loša je navika da u svojim propovijedima imamo stručne, u svakodnevnom govoru nekoristene, izraze. „Vjernici od propovijedanja primaju mnoge plodove kada je ono jednostavno, jasno, izravno, prilagođeno.”¹¹⁷ Takvo čitanje nije tek čitanje samo po sebi. Ono treba sadržavati molitveni karakter. Nije čitanje teksta samo saznavanje činjenica i informacija, nego je čitanje Svetoga pisma razgovor s njim, dijalog s Bogom. Stoga propovjednik u čitanju teksta ima na umu da mu Bog progovara s pomoću teksta.¹¹⁸

Drugi je korak „meditatio”. U tome koraku osoba tada postavlja pitanje: „Što ovaj tekst govori meni?” Time se ne misli da svojevolumeno pokušavamo dati odgovor na to pitanje. Tekst uvijek gledamo u kontekstu vazmenog otajstva, smrti i uskrsnuća Kristova. Kroz to otajstvo promatramo naše djelovanje i tražimo poruku. Direktorij tu savjetuje posezanjem za spisima crkvenih otaca i svetaca, a pomoću kojih možemo lakše doći do onoga što nam tekst poručuje ili se poslužiti KKC-om kao izvorom dogmatskih i moralnih istina. Dakako da se propovjednik pita što njemu poručuje tekst, ali Direktorij ponovno naglašava važnost da to pitanje proširi i na vjernike kojima treba navijestiti.¹¹⁹ Potrebno je, dakle, da svećenik poznaje svoje vjernike jer samo će tako moći otkriti što tekst poručuje narodu, zato i kaže papa Franjo: „propovjednik mora također prignuti svoje uho narodu kako bi otkrio što vjernici trebaju čuti.”¹²⁰

Kao treći korak nalazi se „oratio”. To je naš odgovor Bogu. Gospodinu upravljamo riječi hvale, zahvalu i divljenje. Ako nas je riječ dotaknula da se ufamo Bogu tražeći pomoć ili oprostjenje, to također može biti sastavni dio naše molitve. Taj molitveni dio ne mora biti samo dio pripreme za homiliju. Budući je homilija dio same liturgije, promatramo je onda i

¹¹⁷ Usp. *Homiletski direktorij*, br. 29.–31., 44.–46.

¹¹⁸ Usp. J. KNEŽEVIĆ, *Lectio divina – važnost riječi u životu prezbitera*, *Vrhbosnensia*, 22. (2018.), 2., str. 221.–240., ovdje 236.–237.

¹¹⁹ Usp. *Homiletski direktorij*, br. 32.–33., 46.–47.

¹²⁰ Franjo, *Evangelii gaudium*, *Radost evanđelja*, Dokumenti 163, KS, Zagreb, 2014., br. 154.

u tom okviru. Prethodno smo već rekli da je homilija prijelaz iz čitanja u euharistijsko otajstvo, a oba ta čina ispunjena su molitvama i zazivima. Propovjednik tako može pozvati ljude na molitvu i izvan same homilije. To može učiniti s nekoliko riječi uvoda prije pojedinog dijela liturgije. Primjerice, u svetoj misi to može biti nakon pozdrava, prije službe čitanja, prije euharistijske molitve, prije otpusta. Važno je, naglašava Direktorij, da ipak svećenik pažljivo pripremi unaprijed najviše rečenicu ili dvije jer ipak bi trebala biti samo jedna homilija na slavlju.¹²¹

Četvrti korak u „lectio divina” jest „contemplatio”. To je završni korak u kojem dopuštamo da nas Božja riječ mijenja. Tu propovjednik mora biti svjestan da taj korak više nije na njemu jer nije on taj koji mijenja čovjeka, nego je „Bog taj koji djeluje da njegova riječ urodi plodom i da proces oblikovanja Kristova duha u nama traje čitav život. Propovjednik je pozvan učiniti sve napore da plodonosno propovijeda Božju riječ, svjestan međutim da na kraju biva ono što kaže sveti Pavao: Ja zasadih, Apolon zali, ali Bog dade rasti. (1 Kor 3,6)”.¹²² Direktorij ipak po uzoru na papu Benedikta XVI. dodaje i peti korak, a to je „actio”. Nije dovoljno da dopustimo da nas Božja riječ izmijeni, nego trebamo biti poslušni misnom otpustu „ite missa est” djelujući kao živa misionaraka Crkva u svijetu i među ljudima.¹²³

¹²¹ Usp. *Homiletski direktorij*, br. 34., 48.–49.

¹²² *Isto*, br. 35., 49.–50.

¹²³ Usp. *isto*, br. 36., 50.–51.

ZAKLJUČAK

Nedostatak kvalitetne propovijedi u pastoralnom djelovanju bila bi velika zapreka u naviještanju Božje riječi vjernicima. Propovijed je onaj najučestaliji put kojim se jedan svećenik obraća narodu. Pripremanje propovijedi uvijek traži vrijeme za pripravu i stalno usavršavanje propovjednika u svim elementima propovjedništva. Dakako da je na prvom mjestu kod pripreme poznavanje Svetoga pisma te osoban susret s Bogom. Svećenikov je odnos s Bogom temelj i svaka propovijed mora proizlaziti iz duhovnog, molitvenog života svećenika. Svećenik tako upoznaje Boga, i tek tada može progovarati u njegovo ime. Uzor su u tome biblijski proroci, koji potpuno stavljaju sebe u stranu i dopuštaju da u osobnom odnosu s Bogom sam Bog progovara preko njih.

U propovijedi se ne smije ni zanemariti relevantnost izgovorenoga u odnos prema narodu, slušateljima propovijedi. Propovjednik mora pred sobom imati sliku da je on postavljen kao pastir svoga stada. Stalnim osluškivanjem mora otkrivati potrebe svojih vjernika i poticati ili opominjati ih prikladnim riječima. Stoga slika velikog Pastira uvijek mora biti pred očima svećenika koji priprema propovijed. Od Krista uvijek iznova i iznova možemo crpiti nadahnuće u našem hodu k izvrsnom propovijedanju. Po uzoru na Isusa svećenikove riječi u propovijedi trebaju biti blage, ali opet čvrste. Blage jer čovjeku trebamo pristupati uvijek s ljubavi gledajući u svakome kojemu govorimo brata i sestru koji vapi za Božjom riječi. No svećenikove riječi trebaju biti i čvrste. Ne smije dopustiti da njegova narav ili želja za hvalom izmijene poruku koju Bog šalje. Istina koju propovijeda uvijek mora biti ista.

Božja je riječ ta koja nadahnjuje čovjeka jer kroz nju sam Bog progovara čovjeku. A ima li veće mudrosti od Božje mudrosti? Dakle nadahnuće za svoje propovijedi svećenik treba tražiti u tekstovima Svetoga pisma, kao i u svetim tekstovima unutar liturgijskih slavlja. Neizostavne su i misli crkvenih otaca. Tijekom mnogih stoljeća Crkve razvijala se Božja riječ u mislima teologa. Svećenik treba rado posezati za tim mislima i nadahnjivati se njima. Vrijedna osobina koju današnji propovjednik može preuzeti od otaca jest snalažljivost da prilagodi svoj govor slušatelju. Oni su se koristili svim znanjima koja su im bila na raspolaganju, ili onim sakralnim ili nesakralnim, da navijeste Božju riječ.

Drugi vatikanski sabor prepoznaje nezamjenjivu ulogu propovijedi u životu Crkve. Važnost dobre i kvalitetne propovijedi potvrđena je na više mjesta, u samim dokumentima

Sabora, kao i u dokumentima koji nastaju poslije njega. Na kraju rada prikazane su sastavnica dobre propovijedi: sam propovjednik, priprema propovijedi, njezin sadržaj, te su istaknuti i slušatelji kojima je riječ upućena. Ono što je uvijek bila misao vodilja jest da središte propovijedi uvijek treba biti Bog u svojoj riječi, a izbjegavati stavljati „sebe” u propovijed.

Smisao današnje propovijedi treba biti u tome da oduševi vjernika za aktivan život u Crkvi. Propovijed je ta koja daje duhovnu hranu vjerniku tijekom tjedna. Današnje propovijedi ne trebaju se zadržavati na samom tumačenju Pisma i otkrivanju istine vjere. One moraju privući čovjeka da upozna Boga; omogućiti mu da otkrije gdje je Bog u njegovu životu. Moraju biti uvijek podložne liturgiji i oraspoložiti vjernika za primanje sakramenta.

LITERATURA

- ANTUNOVIĆ, I., U prilog induktivnoj metodi u homiliji, *Obnovljeni Život*, 68., 2. (2013.), str. 225.–235.
- ARAČIĆ, P., Liturgija i riječ: suvremeni kontekst i mogućnost, *Diacovensia*, 11. (2003.), 1., str. 61.–73.
- ARISTOTEL, *Retorika*, Naprijed, Zagreb, 1989.
- BAOTIĆ, Z., *Temelji propovjedništva*, Vrelo života, Sarajevo 1984.
- Benedikt XVI., *Verbum Domini, Riječ Gospodnja*, Dokumenti 159, KS, Zagreb, 2011.
- BORNKAMM, G., *Isus iz Nazareta*, Jukić, Sarajevo, 1981.
- CAREV, F., Savjeti Dietricha Bonnhoeffer propovjednicima, *Služba Božja*, 12. (1972.), 4.–6., str. 294.–296., ovdje 295.
- CRADDOCK, F. B., *Propovijedanje*, KS, Zagreb, 2009. str. 129.
- ČATIĆ, I., Propovjedništvo u sv. Pavla, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 477.–481.
- DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Dei verbum*, Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, KS, Zagreb, 1986.
- DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Presbyterorum ordinis*, Konstitucija o službi i životu prezbitera, KS, 1986.
- DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Sacrosanctum concilium*, Konstitucija o svetoj liturgiji, KS, Zagreb, 1986.
- DUGANDŽIĆ, I., Isus propovjednik i učitelj, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3.
- DŽINIĆ, I., Retorika i homiletika, *Bogoslovska smotra*, 83. (2013.), 1., str. 91.–110.
- Franjo, *Evangelii gaudium, Radost evanđelja*, Dokumenti 163, KS, Zagreb, 2014.
- FUČAK, J., Prorok Isus i proročki narod, *Bogoslovska smotra*, 47. (1977.), 4., 408.–421.

- GRILO, A., Homilija i teologija propovijedanja, *Služba Božja*, 46. (2006.), 4., str. 416.–426.
- GRUJIĆ, F., Prema kontekstualnom proročkom propovijedanju, *Kairos*, 14. (2020.), 1., str. 73.–84.
- GRÜN, A., Lectio divina, *Spectrum*, (2012.), 1.–2., str. 78.–79.
- HARRINGTON, W., Uvod u Stari zavjet, KS, Zagreb, 1977.
- IVAN ZLATOUSTI, *Krsne poruke*, Služba riječi, Makarska, 2000.
- JARAK, V. B., *Biblijski proroci*, Teološki institut Mostar, Mostar, 2001.
- JUSTIN, *Prva apologija*, Verbum, Split, 2012.
- KIRIGIN, M., Sveti Pavao i liturgija, *Služba Božja*, 35. (1995.), 2., str. 151.–158.
- KIŠIČEK, G., Neki retorički savjeti za bolju propovijed, 16., *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, 144. (2016.), 3., str. 14.–17., ovdje 15.
- KIŠIČEK, G., Retorička analiza svećeničkih propovijedi, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 537.–550.
- KNEŽEVIĆ, J. Lectio divina – važnost riječi u životu prezbitera, *Vrhbosnensia*, 22. (2018.), 2., str. 221.–240.
- KONGREGACIJA ZA BOGOŠTOVLJE I DISCIPLINU SAKRAMENTA, *Homiletski direktorij*, KS, Zagreb, 2015.
- LIMBECK, M., *Markovo evanđelje*, KS, Zagreb, 1999.
- LONČAR, P., Savremeno propovijedanje, *Bogoslovska smotra*, 14. (1926.), 2., str. 199.–210.
- LUJIĆ, B., Biblijski proroci – pogled na istinu i život s druge strane, *Diacovensia*, 27. (2019.), 3., str. 475.–492.
- LUJIĆ, B., *Naviještati Boga milosrđem u današnjem svijetu*, KS, Zagreb, 2016.
- LUJIĆ, B., *Proroci. Osoba, vrijeme, poruke*, KS, Zagreb, 2015.

NEDIĆ, T., Život, djelo i filozofija Aurelija Augustina te njihov utjecaj na pojedine segmente suvremenog prava, *Pravnik*, 48. (2015.), 97., str. 177.–189.

NIKOLIĆ, D., Mali, sitni, jednostavni, govornički ili jednostavno – retorički: povijest naziva i koncepta usmenoretoričkih žanrova u hrvatskoj folkloristici, *Narodna umjetnost*, 52. (2015.), 2., str. 163.–178.

P., Koncilska propovijed, *Služba Božja*, 10. (1970.), 5., str. 240.–247.

PAŽIN, Z., Liturgijsko-teološko utemeljenje homilije, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 517.–535.

PETROVIĆ, I., Sastavljanje propovijedi prema homilelici Davida Buttricka, *Služba Božja*, 53. (2013.), 2., str. 117.–133.

PRANJIĆ, M., Odgojno-teorijska dvojba ranog kršćanstva, *Crkva u svijetu*, 47. (2012.), 3., str. 322.–347.

RAGUŽ, I., Jedi i propovijedaj! O svećeniku propovjedniku, *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, 144. (2016.), 3., str. 29.–30.

RAGUŽ, I., O Svetome pismu u Origenovoj misli, *Diacovensia*, 27. (2019.), 3., str. 389.–416.

RAGUŽ, I., Sustavno-teološko promišljanje o propovijedi, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 501.–516.

REBIĆ, A., „U tebi će biti blagoslovljeni svi narodi”, KS, Zagreb, 2011. str. 122.

REBIĆ, A., *Prorok čovjek Božji*, KS, Zagreb, 1996.,

REBIĆ, A., Sveti Pavao, progonjeni sužanj Kristov, *Crkva u svijetu*, 8. (1973.), 4., str. 318.–326.

ŠEBA, E., Propovijedanje u liturgijskom kontekstu, *Kairos*, 16. (2022.), 1., str. 45.–67.

ŠKARIĆ, I., *Temelji suvremenog govorništva*, SK, Zagreb, 2008.

- ŠOTA, S., Poteškoće i mogućnosti navještenja Božje riječi, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 567.–586.
- TRILLING, W., Evanđelje po Mateju duhovno čitanje, 1. svezak, GK, Zagreb, 2021.
- TUKARA, D., Propovjedništvo u crkvenih otaca, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3.
- TURALIJA, D., Biblijsko poimanje uloge proroka: prevaga kraljevske i svećeničke službe nad proročkom, *Bogoslovska smotra*, 89. (2019.), 3., str. 543.–562.
- VIŠATICKI, K., Propovjednici u Staromu zavjetu, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., 445.–458.
- VRANJEŠ, N., Propovjedništvo i današnji pastoral, *Diacovensia*, 18. (2010.), 3., str. 551.–565.
- VULIĆ, B., Kamen spoticanja, *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, 144. (2016.), 3., str. 1.
- ZOVKIĆ, M., *Isusove parabole – slike o kraljevstvu Božjem*, GK, Zagreb, 2018..
- ŽIŽIĆ, I., Homilija: susret u riječi, *Bogoslovska smotra*, 90. (2020.), 3., str. 647.–659.